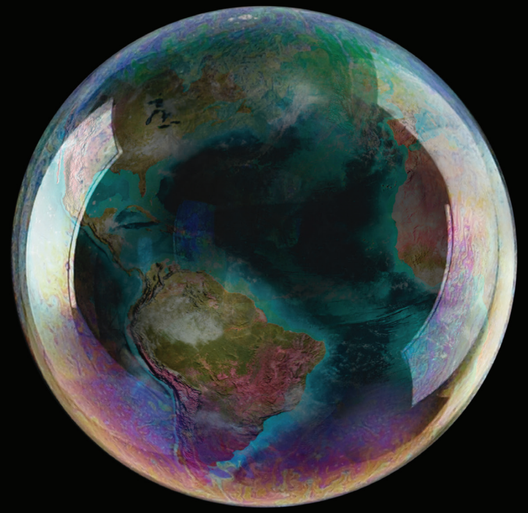

2020

PO MOTIVIH BESEDIL Y. N. HARARIJA

DRAMA

MGL

© cankarjev dom

PO MOTIVIH BESEDIL Y. N. HARARIJA

DRAMA

MGL

© cankarjev dom

2020

ZNANSTVENI KABARET
PO MOTIVIH BESEDIL Y. N. HARARIJA

Koprodukcija: SNG Drama Ljubljana, Mestno gledališče ljubljansko, Cankarjev dom

Avtor koncepta in režiser	IVICA BULJAN
Dramaturginja	PETRA POGOREVC
Scenografa	KARMEN KLUČAR in IVICA BULJAN
Kostumografinja	ANA SAVIĆ GECAN
Avtor glasbe in korepetitor	MITJA VRHOVNIK SMREKAR
Koreograf	AHMED SOURA
Izbor video materiala	VANJA ČERNJUL
Lektor in usklajevalec prevodov	MARTIN VRTAČNIK
Umetniški svetovalec	ROBERT WALTL
Oblikovalec svetlobe	SONDA
Oblikovalka maske	MIRELA BRKIĆ
Asistent režiserja	ŽIGA HREN
Asistentka dramaturginje	NIKA KORENJAK
Asistentka dramaturginje (študijsko)	IVA ŠTEFANIJA SLOSAR
Asistentka kostumografinje	ANA JANC

V uprizoritvi smo uporabili pesem Tomaža Pengova *Pomisli* v glasbeni obdelavi Mitje Vrhovnika Smrekarja.
Besedila drugih songov so iz pesmi Oceana Vuonga, Warsan Shire, Ade Limón, Cynthie Cruz in Michela Houellebecqa. Izbrala sta jih Ivica Buljan in Petra Pogorevc.

Vodja predstave Uroš Plestenjak (CD)
Koordinatorka vaj Anja Pirnat (Drama)
Odrsko-scenski mojster Matt Matej Tratnik (CD)
Lučni mojster Grega Plantan (CD)
Oblikovalec zvoka Boštjan Repanšek (CD)
Oblikovalec multimedije Haris Atajić (CD)
Scenski tehniki Lenart Japelj, Rok Jenko in Luka Kolenko (CD)
Lučni mojster Luka Malovrh (CD)
Lučni tehnik Tomaž Paternost (CD)
Tonski mojster Janko Urbanija (CD)
Tonski tehnik Domen Novak (CD)
Oblikovalec multimedije Dejan Bjelajac (CD)
Rekviziterki Anja Pirnat in Maruša Mali (Drama)
Frizerja in maskerja Mirela Brkić in Boštjan Kovač (Drama)
Garderoberke Darja Trobec – vodja, Mihaela Vrhovec, Sara Grižon, Dominika Rozina (Drama), Angelina Karimović in Urška Picelj (MGL)

Tehnični vodja predstave, direktorica tehničnega sektorja CD Karmen Klučar
Tehnični vodja SNG Drama Ljubljana Alain Frank
Tehnični vodja MGL Janez Koleša

Igrajo

IVA BABIĆ
MOJCA FUNKL
JURE HENIGMAN
NINA IVANIŠIN
NIKA KORENJAK k. g.
BENJAMIN KRNETIĆ
MARKO MANDIĆ
ZVEZDANA MLAKAR
JETTE OSTAN VEJRUP
MATEJ PUC
TIMON ŠTURBEJ
MATEJ ZEMLJIČ
JURIJ ZRNEC

Glasbeniki

VID DRAŠLER
JOŠT DRAŠLER
ANDRAŽ POLIČ

KAZALO

6 Petra Pogorevc DLAN JAMSKEGA ČLOVEKA
16 Leo Rafolt SAPIENS IN NJEGOV ZAPOZNELI RAZVOJ
26 Miha Blažič MNOŽICA MOŽNIH SCENARIJEV
32 Žiga Hren TISTIM, KI OSTANEJO
38 Sašo Dolenc SKRIVNOST USPEHA YUVALA NOAHA HARARIJA
46 Zorana Baković KAKO BITI ZHUANGZIJEV HRAST
54 Nika Korenjak MI
60 Primož Krašovec PRIHODNOST POSTAJA VZTRAJNA
70 Iva Štefanija Slosar UMETNA INTELIGENCA IN UMETNOST

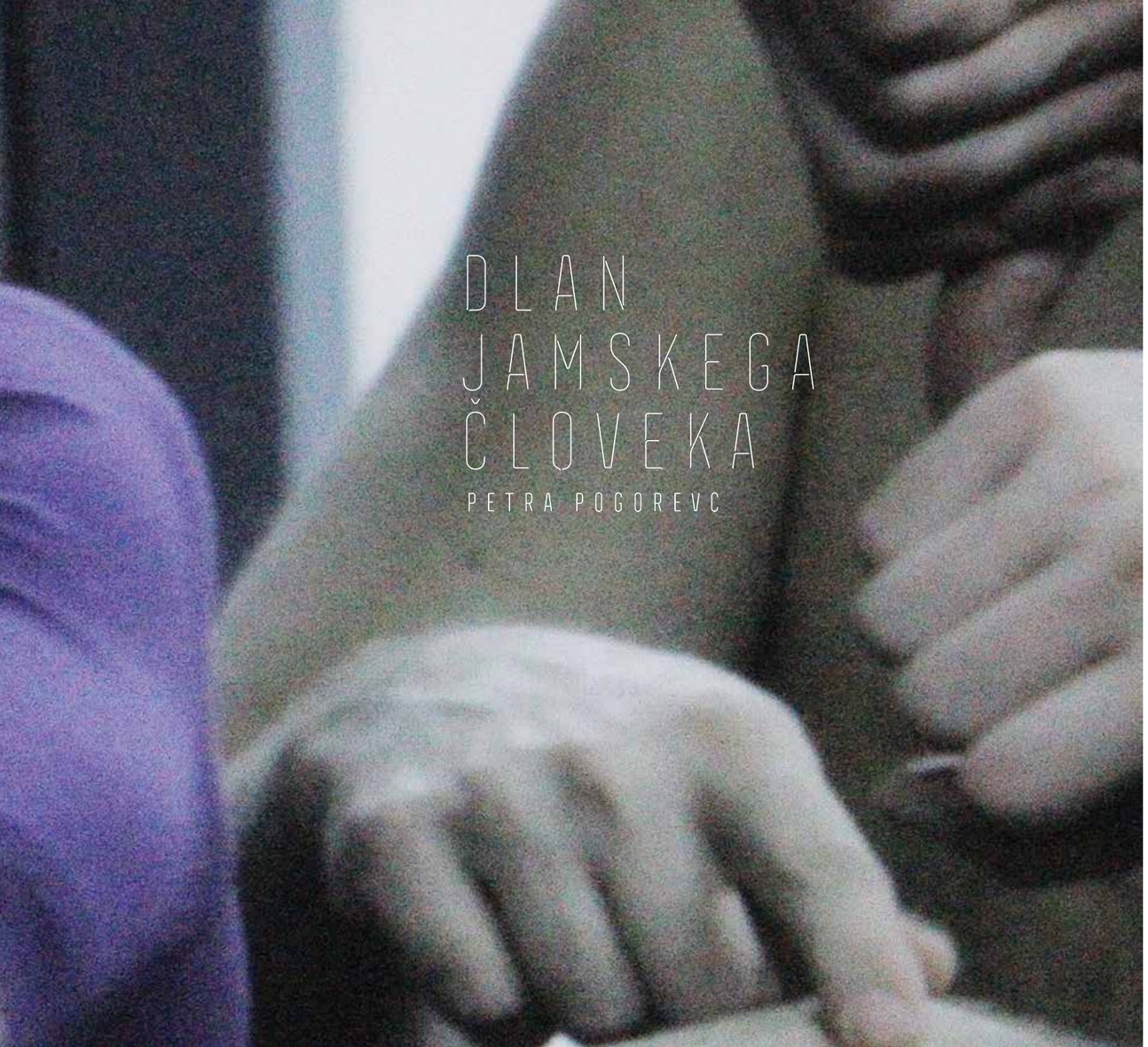

DLAN JAMSKEGA ČLOVEKA

PETRA POGOREVC

Že zgodaj v procesu nastajanja uprizoritve *2020* je režiser Ivica Buljan vsem članom ekipe zastavil vprašanje, kaj se nam je iz obsežnega materiala, ki smo ga osvojili med branjem trilogije Yuvala Noaha Hararija, najbolj vtisnilo v spomin, ter nas obenem izzval, da izbrani del poskusimo uprizoriti. Takrat sem na podlagi odlomka iz druge knjige *Homo Deus: Kratka zgodovina prihodnosti* tudi jaz pripravila material za performans, ki ga potem na vajah sicer nisem izvedla, je pa zame vseeno pomenil dragocen uvid v vsebino nastajajoče uprizoritve.

Začetek odlomka pravi takole: »Izsledki nedavne raziskave, ki jo je naročil Googlov največji sovražnik Facebook, so pokazali, da Facebookov algoritem že zdaj bolje presodi človekovo naravo in značaj kot njegovi prijatelji, starši in partner.«[1] V raziskavi je sodelovalo 86.220 prostovoljcev, ki so odgovarjali na različna vprašanja o sebi, Facebookov algoritem pa je njihove odgovore predvidel na osnovi všečkov, ki so jih podelili raznim vsebinam. Več ko jih je bilo, natančnejša je bila napoved. Ko so napovedi algoritma nato primerjali še z odgovori, ki so jih o prostovoljcih dobili od živih ljudi, se je pokazalo, da je algoritem potreboval samo deset všečkov, da je bil v napovedi boljši od sodelavcev; sedemdeset, da je prehitel prijatelje; sto petdeset, da je vedel več od sorodnikov; in tristo, da je premagal še partnerja.

Če bi performans izvedla, bi mu dala naslov *Moj prvi mesec na Facebooku*. Oprla bi ga na izsledke raziskave svoje zgodovine na tem družabnem omrežju, ki sem se mu

[1] Yuval Noah Harari, 2018: *Homo Deus: Kratka zgodovina prihodnosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 337.

pridružila 1. 3. 2009 ob 22.21. Do konca meseca sem zbrala 82 prijateljstev, objavila 24 statusov, rešila 11 testov in podelila 44 všečkov. Kolegice in kolegi bi izvedeli, da sva z Ivico Buljanom postala prijatelja 5. 3. 2009 ob 10.05, da je moj prvi všeček dobila pesnica, skladateljica in pevka PJ Harvey ter da me je test z naslovom *Kaj ste bili v prejšnjem življenju?* prepoznal kot drevo.

Vse skupaj bi se mi mogoče zdelo čisto zabavno, če se ne bi v preteklih letih pokazalo, da zbiranje tovrstnih podatkov, naj bodo na prvi pogled videti še tako trivialni, ni niti malo nedolžno, saj jih korporacije uspešno unovčujejo, ko z njimi hranijo nenasitne apetite trgovcev in politikov. Najbolj razvpit dokaz za to je leta 2018 razkrita naveza z britanskim podjetjem Cambridge Analytica, ki je za ameriško predvolilno kampanjo zlorabilo osebne podatke milijonov uporabnikov Facebooka in jo je Harari leta 2015, ko je objavil *Homo Deusa*, uspešno predvidel. Zapisal je, da bi Facebook ob prihodnjih ameriških volitvah v ZDA lahko poznal politično mnenje več deset milijonov Američanov ter poleg tega ugotovil, kdo so ključni volivci in kako bi jih lahko pridobili za enega ali drugega kandidata. »Zavojevalci in trgovci so na vrhuncu evropskega imperializma v zameno za pisane koralde kupovali otoke in države,« se glasi za Hararija značilno bombastični konec odlomka, kakršnih je v vseh treh knjigah mogoče najti kar nekaj in ki veliko prispevajo k njegovi priljubljenosti. »V 21. stoletju so osebni podatki verjetno najdragocenejši vir, ki ga ljudje še lahko ponudimo; tehnološkim velikanom pa ga dajemo v zameno za e-poštne storitve in zabavne posnetke mačk.«[2]

---

[2] Prav tam, str. 338.

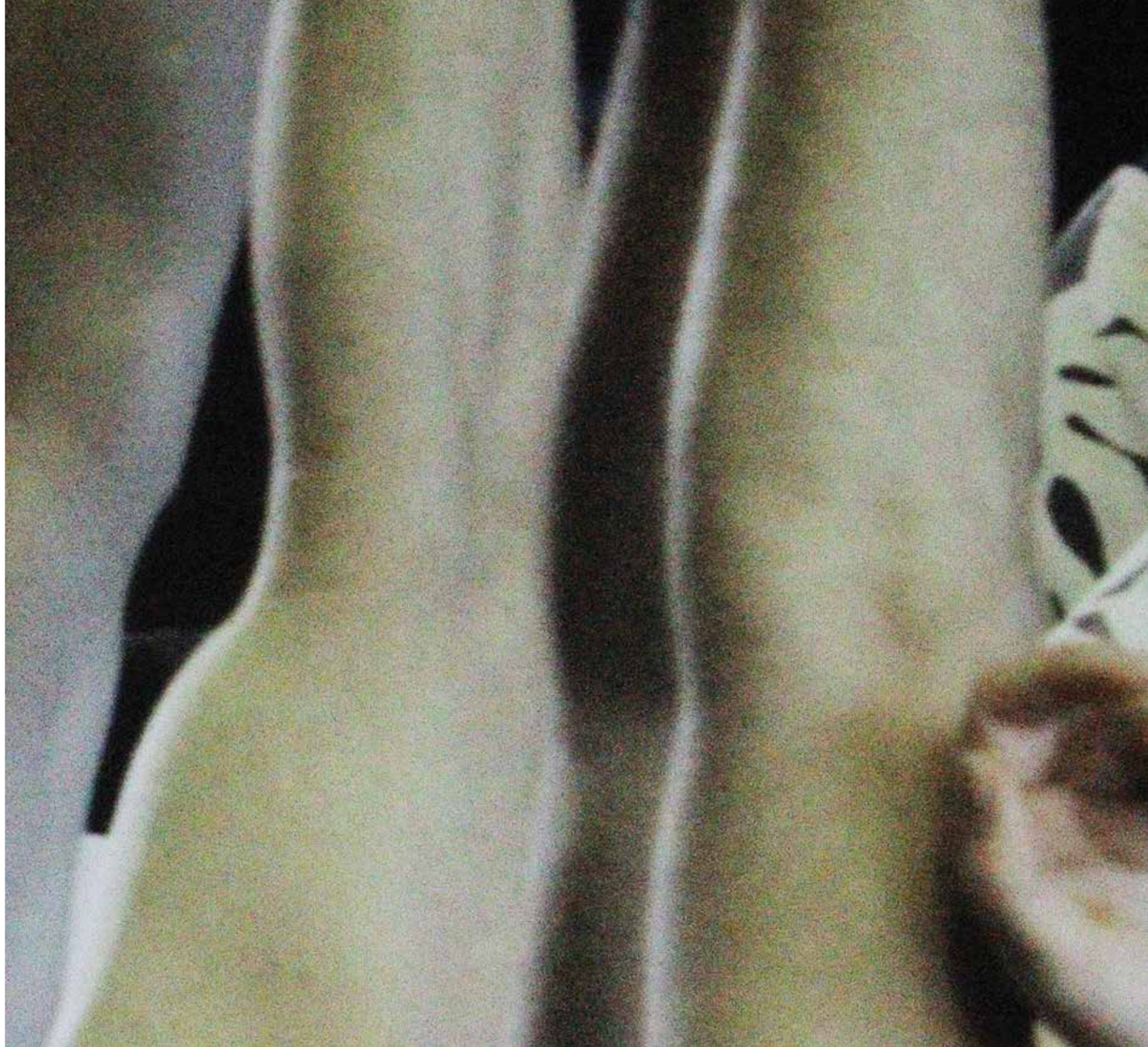

Kaj misli sodobni človek, ko s prsti drsi po tipkovnici svojega računalnika, v za to določeno okence vtipka geslo, ki ga pozna samo on, in se znajde pred prazno vrstico, iz katere se mu zvodniško nasmiha stavek: *What's on your mind*? Lahko napiše status, objavi fotografijo ali deli pesem. Lahko obiskuje profile svojih prijateljev ali z njimi poklepeta preko zasebnega sporočila. Lahko se opredeli kot humanist, ki se izreka zoper aretacijo Juliana Assangea, ali kot hejter, ki širi sovražni govor do migrantov. Lahko postane kronist svojega vsakdana, sam svoj kurator in piarovec, lastnik izmišljene identitete ali pa zgolj firbec, ki se obremenjuje z življenji drugih. Možnosti je nešteto in vse so uresničljive z domačega kavča. Svoje profile na Facebooku negujemo nekako tako, kot so ljudje ob začetku kmetijske revolucije negovali svoje zaplate pšenice, ne razmišljamo pa o tem, da naše digitalne sledi spremlja, zbira, hrani in obdeluje tudi hladna pamet algoritma, ki jih lahko v rekordnem času predela v prvovrstno blago. Suhoparnost in natančnost algoritmov spominja na zapis sumerskega pisarja, ki je po Harariju avtor najstarejšega podpisa in sploh prvi človek v zgodovini, za katerega vemo, kako mu je bilo ime: »V 37 mesecih smo skupaj prejeli 29.086 meric ječmena. Podpis: Kušim.«[3]

Lani poleti, natančneje 27. 7. 2019 ob 21.51, je Ivica Buljan na Facebooku ustvaril zasebno skupino in vanjo povabil vse uporabnike tega družabnega omrežja iz naše ekipe. Več kot pol leta smo nato skupaj ustvarjali njeno vsebino in dnevno objavljali material, ki se je nam zdel relevanten za skupno delo. Ob skrivnem življenju

[3] Yuval Noah Harari, 2018: *Sapiens: Kratka zgodovina človeštva*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 131.

uprizoritve v tej skupini je hkrati vseskozi potekalo tudi njeno javno predstavljanje in napovedovanje. Piarovske in marketinške službe vseh treh ustanov, ki so se združile ob projektu *2020*, so na svojih obstoječih straneh na Facebooku in Instagramu sproti objavljale fotografije in trejlerje z vaj, na obeh omrežjih pa ustvarile tudi strani z nazivom 2020. Splet je tako postal delovno okolje in marketinški prostor uprizoritve, katere specifični študij je narekovala že sama narava izbrane predloge.

Ker ustvarjalci nismo izhajali iz dramskega besedila, temveč iz stvarne literature oziroma iz treh poljudnoznanstvenih knjig na temo človekove preteklosti, prihodnosti in sedanjosti, je bilo že od vsega začetka jasno, da kopice razpoložljivega materiala ne bomo ne dramatizirali ne interpretirali, temveč bomo po njegovih motivih poskušali ustvariti lastnega. Igralke in igralci so se že pred začetkom študija spoprijeli s 1229 stranmi branja ter ob podpori Ivice Buljana, dramaturške ekipe in drugih umetniških sodelavcev v 11 tednih vaj prelili poglavja iz vseh treh Hararijevih knjig v formalno in žanrsko raznovrstne prizore, ki načrtno odstopajo od tradicije dramskega gledališča ter se večinoma navezujejo na zgodovino performansa kot specifične uprizoritvene zvrsti, ki je v šestdesetih letih 20. stoletja izšla iz likovne umetnosti.

Začeli smo s potrpežljivim in dolgotrajnim branjem prve knjige, iz katere smo na množico plakatov izpisali dejstva, ki so na nas naredila največji vtis. Urejali smo letnice in določali prelomnice, izdelovali miselne vzorce, ilustrirali zgodovinska dejstva in ustvarjali asociativne kolaže. S plakati smo opremili vadbeni prostor na vrhu

Cankarjevega doma, ki je za skoraj dva meseca postal naš drugi dom. Hkrati smo poglavja tudi vseskozi uprizarjali; sproti smo gradili in razvijali prizore, koreografije in songe. Igralke in igralci so pri izbiri motivov in njihovi obdelavi vseskozi delovali z izrazito osebnih pozicij, podprtih z lastnim razmislekom in izkušnjami. V začetku leta, ki je vpisano v naslov uprizoritve, smo se preselili v Gallusovo dvorano ter si jo v sodelovanju s tehnično ekipo Cankarjevega doma prizadevali naseliti do zadnjega kotička.

Kadar si v duhu nastajajoče uprizoritve poskušam predstavljati, na kakšen način se bodo gledališki zgodovinarji v prihodnosti spopadali z genezo uprizoritev, ki jih na naših odrih gledamo danes, se sprašujem, po kakšnih virih bodo posegali in na kakšen način jih bodo obdelovali. Bodo na primer imeli dostop do vsebin, ki smo jih med nastajanjem uprizoritve *2020* objavili v naši zasebni skupini? Bo Facebook do raziskovalcev in umetnikov kdaj tako ustrežljiv, kot je do trgovcev in politikov? Se bodo zgodovinarji urejanja in analiziranja podatkov, s katerimi jim bo postregel algoritem, lotili nekako tako, kot se arheologi že stoletja lotevajo raziskovanja jam, v katerih so si postlali praljudje? So naše digitalne sledi primerljive z odtisi dlani jamskega človeka?

Harari v *Homo Deusu* pojasnjuje razliko med dvema načinoma doživljanja in interpretiranja sveta, med narativnim in izkustvenim jazom: »Narativni jaz vsakič, ko ocenjuje naša izkustva, zanemari njihovo trajanje in upošteva pravilo ›vrhunca in konca‹ – spomni se le najizrazitejše stopnje in zadnjega trenutka – ter celotno iz-

kušnjo oceni glede na njeno povprečje. To ima daljnosežen vpliv na naše praktične odločitve.«[4] Obenem poudarja, da narativni in izkustveni jaz nista strogo ločeni entiteti, ampak sta, ravno nasprotno, tesno prepletena: »Narativni jaz izkustva uporablja kot pomembno (vendar ne izključno) gradivo za svoje zgodbe. Te zgodbe pa oblikujejo to, kar izkustveni jaz občuti.«[5] Ne bi bil tako slaven, kot je, če ne bi nemudoma zatem navedel slikovitega primera tega, kako lahko izkustveni jaz sabotira narativnega: »Pred novim letom si recimo obljubim, da bom po silvestrovem začel hujšati in šel vsak dan v telovadnico. Toda ko je čez teden dni treba v telovadnico, prevzame vajeti izkustveni jaz.«[6]

Moj narativni jaz se bo kot enega od vrhuncev procesa spominjal večerne vaje z dne 16. 12. 2019. Datum lahko navedem po zaslugi Instagrama; na njem sem objavila fotografijo, na kateri je videti večinoma le modrikasto svetlobo, ki skozi velikanska okna vdira v »naš« prostor na vrhu Cankarjevega doma. Tistega večera smo se namreč posedli v krog, ugasnili vse luči in si kot jamski ljudje v mraku pripovedovali zgodbe. Obrise drugih sem lahko kvečjemu slutila, zato pa sem razločno videla postave, ki so vznikale iz njihovih pripovedi in se sprehajale med nami. Prišli so levji človek iz jame Stadel, sumerski pisar Kušim, izkoriščana krava Shakira in pametni konj Hans, lačna kitajska deklica iz prvega stoletja, muza zgodovine Klio, Jezus Kristus, Krištof Kolumb, Albert Einstein in še kdo ...

---

[4] *Homo Deus*, str. 294.
[5] Prav tam, str. 297.
[6] Prav tam.

SAPIENS IN NJEGOV ZAPOZNELI RAZVOJ

LEO RAFOLT

Upoštevajte prvo stvar, ki vam pade na pamet, od kod prihaja? Ali ste res to izbrali in šele potem pomislili na to? Seveda ne.

Nizozemski anatom Lodewijk Bolk je že leta 1926 v knjigi *Problemi antropogeneze* na zelo inovativen način pristopil k problemu »nastajanja človeka« iz primata vrste *homo*. Bolk je z metodami primerjalne anatomije ugotovil, da je človek bolj kot odraslemu primatu podoben fetusu primata. Z drugimi besedami, njegove telesne značilnosti so pravzaprav značilnosti fetusa, ki so sčasoma postale trajne. Bolk to imenuje proces fetalizacije in sklepa, da je človek z evolucijskega vidika fetus primata, ki je v nekem trenutku dosegel vrh svoje spolne zrelosti, pri čemer je celotna človeška vrsta, spet gledano le evolucijsko, zaustavljeni infantilni stadij opice.

Zapozneli ali zaustavljeni razvoj je zelo pomemben za razumevanje celotne človeške usode predvsem zato, ker kot načelo vlada njegovemu obstoju kot vrste, njegovi filogenezi, kakor tudi, obratno, vsemu njegovemu življenju, njegovi ontogenezi. Ne obstaja niti en sesalec, ki tako počasi odrašča ali ki odraste tako pozno po rojstvu, da morajo njegovi starši več let skrbeti zanj, mladiči v živalskem svetu pa se hitro ločijo od staršev in osamosvojijo. Tako je eksosomatska civilizacija značilnost človeške vrste, ki nadomešča njegovo somatsko nezrelost, pri tem pa ustvarja različne oblike združevanja, (medsebojne) odvisnosti, blagovne menjave in komunikacije ter tudi jezik kot simbolični sistem komunikacije na najvišji ravni oziroma najvišjega reda. Zato Giorgio Agamben poudarja, da si je samo bitje, obsojeno na

stanje podaljšane nezrelosti, lahko izmislilo nekaj tako simboličnega, kot je jezik. Človek ima namreč sposobnost govoriti o čem, česar nikoli ni videl, ustvarjati ideje, ki nimajo nobene stvarne resničnosti, vendar pa lahko oblikujejo njegovo življenje.

Religije ali ideologije, kot poudarja Yuval Noah Harari v knjigi *Sapiens* iz leta 2011, nimajo nobenega stvarnega korelata v zunanji resničnosti, so preprosto simbolične, nastale pa so na podlagi posebnosti človeške komunikacije, znotraj fikcijskih univerzumov, zagotovo kot ena najpomembnejših posledic kognitivne revolucije. Takšna oblika fantazmagoričnega kapitala, ki se mogoče najbolj neposredno manifestira v mitih, tem sidrišču civilizacije, je *homo sapiensu* omogočila neko vrsto imaginarne skupnosti, zbiranja okrog velikih idej oziroma velikih metazgodb, ki preživijo le, če se interpretirajo kot del nekega večjega cikla, v velikih zgodovinskih merilih (*large scale*) ali celo širše od tega, onkraj antropocentrične zgodovine, vzporedno z geološkim in biološkim razvojem. Socialna razslojenost je zagotovo posledica take biološke investicije v jezik, simboliko, izročilo, neko obliko dednosti, ki, zgodovinsko gledano, pogojuje združevanje ljudi v skupine, teh posebnih posameznikov, katerih možgani so, spet z vidika evolucije, preveliki za njihovo telesno zgradbo in porabijo preveč energije.

Antropološka pogojenost fikcije je v tem smislu posledica biološke razslojenosti in posledično jasne hierarhizacije ravni resničnosti, ki človeka obkrožajo in jih hkrati nujno potrebuje za razumevanje sveta. Omogočajo mu, da lahko prenikne

v preteklost in hkrati poskuša predvideti prihodnost, kakor v primeru kmetijske revolucije, v kateri je moral človek prvič v zgodovini predvidevati, da bi njegova setev obrodila plod. Tudi poljedelski model razvoja v zgodovini *homo sapiensa*, o katerem govori tudi Yuval Noah Harari, ima simbolični značaj, saj je sposobnost imaginacije, ustvarjanja fikcijskih predstav o tistem, kar naj bi se zgodilo, ali o bližnji prihodnosti, ki nas pričakuje, spet samoumevna. Družbeni redi, ki temeljijo na imaginaciji, na splošno sprejetih mitih, so zaznamovali človeško zgodovino, ko so ljudje vstopali v najrazličnejše ideološke in pedagoške matrike.

Harari meni, da je tudi globalizacija imaginarna konstrukcija, ki samo kaže na dejstvo, da človeška zgodovina vendarle gre proti neki točki združitve, ne glede na to, kako smo se odločili, da jo poimenujemo, mogoče heterotopično, »svetovna kultura« ali po drugi strani, distopično, univerzalen, globalen »svetovni um«. Zares, več kot devetdeset odstotkov današnje največje človeške simbolične vrednosti, denarja, obstaja le kot snop elektronskih podatkov, nikakor pa ne kot fizična vrednost. Monetarna enotnost, o kateri včasih govori sodobna anarhistična misel, ima pravzaprav imperialistično naravo, saj je zanjo samoumevna amalgamacija globalnega kapitala; vse bo menda, baje naše, skupno, enotno, utopično, vendar v škodo lokalnega, individualnega, precej pogosto tudi človeškega. Skoraj vse ideologije, ki temeljijo na logiki in racionalnosti naravnih zakonov, kot poudarja Harari, od komunizma, socializma, demokracije, liberalizma do kapitalizma, so obsojene na propad, še posebej, če upoštevamo sodobno nevroznanstveno argumentacijo, po

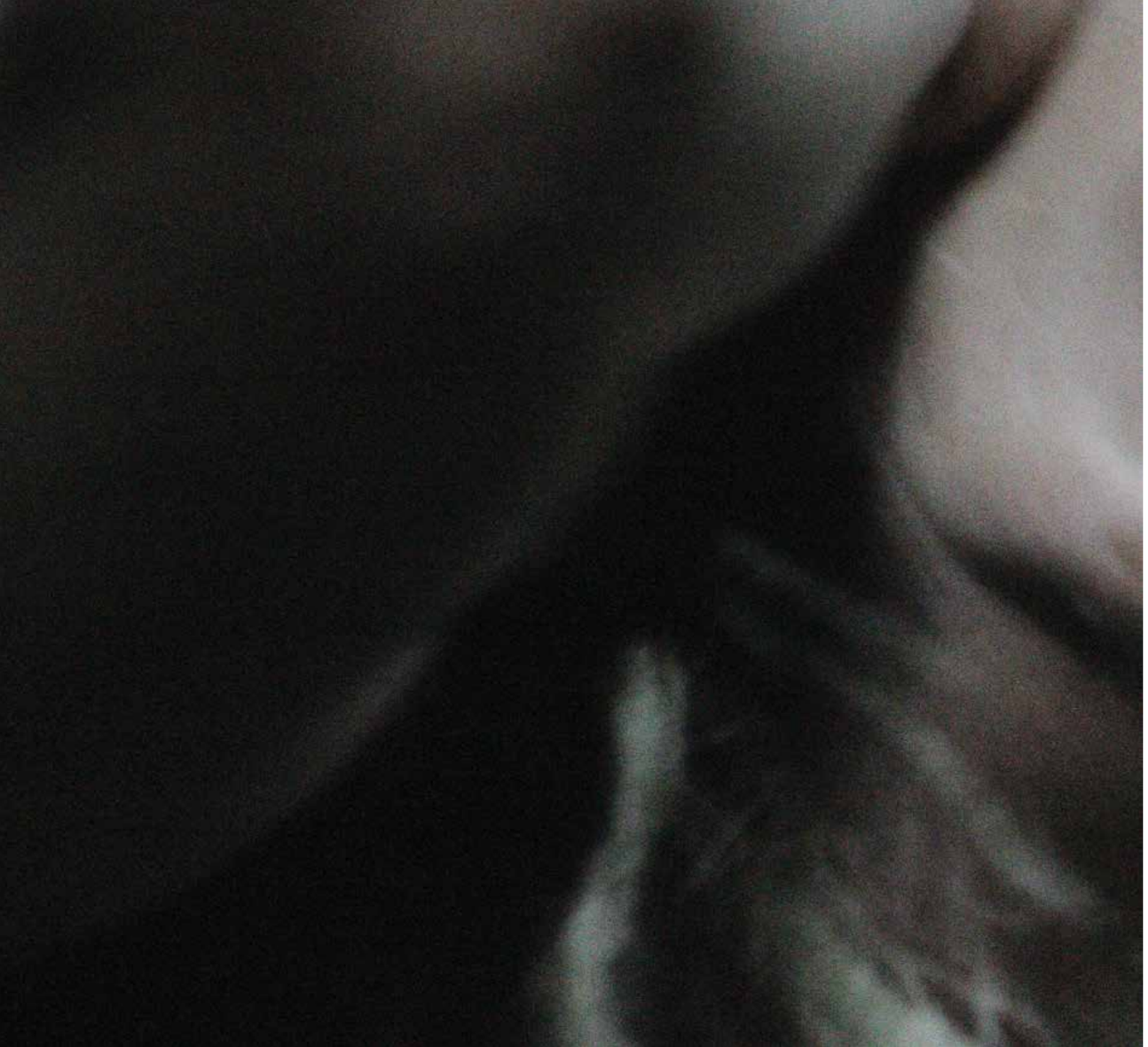

kateri so koncepti svobodne volje ali izbire čista utopija, ker je človeško bitje v neki obliki neprestanega hormonsko-biološkega suženjstva.

Eno temeljnih izhodišč evolucijske psihologije – zdi pa se, da vsaj delno tudi psihoanalize –, po kateri se sla, ki je oblikovana v divjini kot živalski nagon po obstanku in preživetju, čeprav ni več potreben, še vedno manifestira in se neredko aktivira na subjektivni ravni človeškega obstoja. Sla po obstanku se postopoma in nezadržno preliva v družbo izobilja. Človeška vrsta, čeprav je znotraj krhka, je danes vendarle na pragu obvladovanja temeljne (biološke in antropološke) matrike naravnega izbora, s tem pa se postopoma spreminja v superiorno nadvrsto *homo deus*. Ali je kaj nevarnejšega od bogovom podobnih ljudi, ki zares ne vedo, kaj bi radi, pa zato prvič v zgodovini umirajo od preobilja, ne pa od pomanjkanja? Če je resnično dejstvo, da danes veliko več ljudi umira zaradi debelosti, starosti ali samomorov kot pa zaradi lakote, bolezni ali vojn, kot navaja Harari, potem se je treba vprašati, kateri novi biopolitični parametri so danes sploh relevantni za obstoj tega *Človeka 2.0*. Biokemijske in biopolitične manipulacije so danes pogosto v funkciji krepitve dominantnih simboličnih/političnih redov, na kar je že pred štirimi desetletji opozarjal Michel Foucault.

V svojevrstnem nadaljevanju svoje knjige o usodi *sapiensa*, v knjigi *Homo Deus* iz leta 2015, je Harari prepričan, da ravno simbolični kapital, v katerem se sodobni človek duši, po drugi strani skoraj skrivaj spreminja tudi njegov DNK. Zaradi

odločitve, da bo dovolil precejšen nadzor nad svojim življenjem na videz inteligentni materialnosti pametnega telefona in učinkovitosti ali pa farmakopolitični korektnosti kakega vsemogočnega antidepresiva, postaja subjekt vse bolj kiborgiziran. V human(oid)izmu, ki ga propagira sodobni postpolitični človek, najpogosteje na podlagi vnaprej opravljene (meta)statistične raziskave – na podlagi velike baze podatkov (*big data*), ki se danes tako semantično kot pragmatično prekriva z nekdanjim pojmom človeštva –, ni prostora za šibke posameznike z dušo, vizijami, dvomi, intimnimi negotovostmi in nemirom. Subjektivne fikcije ali imaginacije se danes prevajajo v genetske in elektronske kode, v metapodatke v nekem univerzalnem registru, s katerimi se ne poskuša razložiti samo preteklosti in prihodnosti, temveč, nasprotno, tudi njihovo možno povezanost – če ne kar vnaprejšnjo določenost.

Semantični hendikep, ki je v bistvu sodobne kulture, nas nenadoma, s koncem velikih metazgodb, sili, da zavrnemo možnost obstoja nadrejene zavesti, nekega nam nerazumljivega kozmičnega načrta, s samim tem pa tudi *large-scale*-razmišljanja. Kot poudarja Harari, življenje nima določenega scenarija, vnaprej zadanega vzorca, v katerem se posameznik lahko najde. Ni niti teleologije, niti končnega cilja, niti smisla. Kontingenca, s katero se prekriva človeško mišljenje, je, kot je videti, kognitivna danost. Sodobna nevroznanost lahko predvidi veliko človeških vedenj. Na primer, neka biokemična reakcija v možganih pogojuje mehanično dejanje, premik roke, kar pomeni, da hkrati ustvarja neko vrsto želje po točno določenem vedenjskem vzorcu. Zdi se, da to nikakor ne pomeni, da subjekt zavestno izbira ravno ta vedenjski vzorec, da popolnoma samostojno izbere, da bo to želel. Človek ne izbira svojih želja in hrepenenj, samo čuti jih – in v skladu s tem na koncu deluje.

Kontingenco, ki jo Harari nekajkrat omeni v knjigi *Homo Deus*, bi morda vendarle lahko zamenjali s kakim prikladnejšim terminološkim in/ali metodološkim aparatom, med nevrobiokemičnim determinizmom in utelešenim znanjem (*embodied knowledge*), ki ga, konec koncev, išče tudi sodobna nevroznanost, pri tem pa neredko posega, ravno tako kakor tudi sam avtor, po budistični misli in njeni fenomenologiji. Če so algoritmi človeškega delovanja tako biološko vnaprej določeni in če jih lahko zvedemo na čisti *dataizem* oziroma na trdovratno sklepanje na podlagi največje možne količine zbranih velikih podatkov in njihove naknadne obdelave, se postavlja vprašanje, v kolikšni meri se bodo elite bližnje prihodnosti oblikovale ravno na podlagi lastništva nad temi vsemogočnimi algoritmi analize. Zdi se, da je v takem svetu tudi sama umetnost nepotrebna, če se, na primer, človeški okus kakor zaporedje prebranih estetskih preferenc lahko algoritemsko predvidi. Harari trdi, da je tehnohumanizem postavil pod vprašaj temeljne civilizacijske vrednote, norme in zakone, vprašanje vrednot, etike in morale ipd.

Umetna zavest danes zmaguje nad vrhunskimi šahisti, ne na podlagi sposobnosti hitrejšega procesiranja možnih rešitev, kot je bilo pri enostavni robotski algoritemski strukturi, temveč na podlagi ustvarjalne sposobnosti adaptacije in inven-

cije. Nova ideologija, ki jo nekateri že imenujejo podatkovna revolucija (*dataism*), ima podlago predvsem v zelo hitrem pretoku nepregledne količine podatkov, ki se neprestano spreminjajo, pri čemer je vsaka entiteta, ki sodeluje v takem *flowu*, vnaprej določena z algoritmom lastnega procesiranja. Nazadnje bi bilo treba z elektronskimi algoritmi zamenjati tudi veliko biokemičnih algoritmov, o čemer priča tudi razvoj medicinskih ved, ker so, vsaj po mnenju zagovornikov take revolucije, zanesljivejši ali večinoma predvidljivejši. Pod vplivom ideologije *dataizma*, v afirmativnem ali kritičnem smislu, so humanistične in družbene vede zadnjih dvajset let postale obsedene s fenomenologijo in psihologijo odločanja, pri tem pa zanemarjajo klasične fenomenološke probleme, kot so zavest, inteligenca in percepcija, odnos med zunanjim in notranjim svetom ipd.

Umetni in neozaveščeni algoritmi bi v bližnji prihodnosti lahko zares poznali človeka bolj, kakor se pozna sam ali pa se je pripravljen spoznati. Veliko šahovskih strokovnjakov trdi, da je ustvarjalnost postala osnovna značilnost računalnika in ne več ljudi. Res je tudi, da se danes najpogosteje sklepa na podlagi rezultatov spletnega iskanja. Inteligibilne matrike obstoja, ki so bile do nedavnega rezervirane za znanstvenofantastični žanr, danes, nasprotno, obstajajo kot distopične zgodbe, pri čemer je prihodnost vse bližje, meje pa so vse bolj nejasne. Že čez dvajset let bodo dejstva in znanja, ki jih danes usvajamo, popolnoma nepotrebna, razen če se ne bodo »pretihotapila« skozi zelo rigorozne filtre kritičnega razmišljanja. Ideologija velikih podatkov (*big data*) ugaja distopičnemu mišljenju ravno v tisti meri, v kateri

je bila, na primer, ideologija mitov in velikih meta zgodb pogodu utopizmom prejšnjih stoletij. Morda je ravno zdaj prišel čas, da začnemo raziskovati lastno zavest in/ali lastni um, posebej načine, na katere pripisujeta pomen zunanjemu svetu – preden algoritmi to naredijo za nas.

Prevedla Sonja Dolžan.

MNOŽICA MOŽNIH SCENARIJEV

MIHA BLAŽIĆ

Letnice, ki bodo v zapisih zgodovinarjev nekoč postale prelomnice, se zares izrišejo šele mnogo kasneje. Težko je predvideti, kateri usodni dogodki nas utegnejo čakati za vogalom in kakšne bodo njihove dolgoročne posledice. Tako kot je malokdo predvidel nenaden padec berlinskega zidu, razpad Sovjetske zveze ali vojne v Jugoslaviji, težko napovemo tudi naslednje velike pretrese. Le čas bo pokazal, ali bo leto 2020 dejansko zgodovinska prelomnica. Kot je rekel Lenin: »So desetletja, v katerih se ne zgodi nič, in so tedni, v katerih se zgodijo desetletja.« Kljub naši nezmožnosti vnaprejšnjega zgodovinjenja pa lahko z določeno mero gotovosti napovemo, kateri procesi bodo zaznamovali desetletje pred nami. Mnogi izmed njih se bodo v letu 2020 zagotovo še jasneje izrisali.

Prvi ključni proces, ki je skoraj neizogiben, je prehod k multipolarnemu svetu, tj. svetu brez ene jasne hegemone države. Jedro ekonomske in demografske energije se nedvomno seli v Azijo, zaradi česar ZDA izgubljajo vlogo globalnega menedžerja, tako kot so jo izgubile države evropskega centra v prvi polovici 20. stoletja. Politično to prinaša več posledic. Ameriški politični razred, ki se mora ekonomsko (deloma pa tudi vojaško) umikati iz številnih delov sveta, poskuša ohranjati svoj položaj z obujanjem protekcionističnih sloganov (»America first!«), vrnitvijo hladnovojne paranoje pred Rusijo, sporadičnimi grožnjami Iranu in okrepljenimi pritiski na svoje bližnje sosede, torej države Latinske in Južne Amerike. O tem, kako bo globalni velikan sestopil s prestola, bodo zagotovo odločale tudi novembrske predsedniške volitve v ZDA. Leto 2020 bi lahko prineslo nadzorovan diplomatski umik ZDA

s svetovnega prizorišča pod vodstvom Bernieja Sandersa ali pa stopnjevanje vojaške in finančne agresije pod vodstvom Trumpa (verjetno pa tudi desnih Demokratov), ki si bo prizadeval za ZDA odpreti še kak trg.

Evropska unija takšnih strategij ne bo imela na voljo. Seveda se tudi v evropskih centrih kapitala pojavljajo smešni klici k ponovni vzpostavitvi imperialne vloge (»Evropa kot svetilnik demokracije v svetu«), toda EU ni zmožna enotne politike v ničemer drugem kot zapiranju zunanjih meja pred prebivalci iz nekdanjih kolonij. Zato bodo ob nadaljnjem ekonomskem in demografskem nazadovanju nedvomno izbruhnila protislovja EU in se pojavile podobne politične težnje, kar smo nedavno videli v Veliki Britaniji. Pričakovati je, da bo leto 2020 dejansko prelomno zaradi brexita – začetek konca skupnega projekta, razpad na manjše politične enote in rekonfiguracija njihovih zavezništev v globalnem prostoru. Razpad bo najbolj prizadel Nemčijo, ki je z evrom največ profitirala, z njegovim propadom pa bi izgubila do zdaj izjemno ugoden izvozni trg in dostop do cenejše delovne sile. Politične posledice v Nemčiji prihodnje leto morda še ne bodo vidne, toda utegnejo biti zelo zaskrbljujoče.

Vse to bo preusmerilo tokove mednarodnega kapitala, ki bodo našli nove centre in zavezništva. Kitajska bo pri tem v najboljšem položaju za izražanje zahtev novemu globalnemu redu. Gre za edino res veliko državo, ki obvladuje lastne vire in je tehnološko dovolj razvita, da lahko posega v nareke zahodnih proizvodnih verig. Ustanovitev BRICS, tj. bančne zveze med Kitajsko, Rusijo, Indijo, Brazilijo in

Južno Afriko, kaže na to, da bo poskušala ohranjati svojo suverenost in narekovati gradnjo novih povezav. Zelo možno je tudi, da bo svoj model agrarnih reform in urbanizacije prebivalstva širila tudi v Afriko in na druga polja vpliva. Na to dinamiko pa bodo vplivale tudi politične krize, ki še vedno tlijo na Bližnjem vzhodu in v delih Afrike, ter prihajajoče krize ureditev v Savdski Arabiji, Turčiji, Iranu in drugih regijah, ki so trenutno videti kot stabilne, a so vse prej kot vzdržne.

Drugi ključni proces, ki bo zaznamoval naslednja desetletja, so podnebne spremembe. Te morda še čakajo na kakšen prelomen dogodek, katastrofo ali množični odpor, ki bi iz njih naredil resno politično temo, a prelomnice nedvomno prihajajo. Sledila bo faza tehnoloških, ekonomskih in družbenopolitičnih prilagoditev, propada velikih segmentov industrije in vzpostavitve novih. Velesile se bodo uveljavljale tudi preko ekoloških rešitev, ki jih bodo znale ponuditi tako svojim prebivalcem kot vsemu svetu. To jih bo naredilo tudi privlačnejše za kapital, delo in razvoj. Kljub vsem velikim besedam o globalni vlogi Evrope in ZDA je vse bolj jasno, da bodo tudi v tekmovanju na področju novih tehnologij verjetno prednjačile azijske proizvajalke. Megleni ekološki programi Evropske komisije, po katerih se EU od Trumpovih ZDA dejansko razlikuje le v retoriki, kažejo na popoln umik evropskih držav iz reševanja podnebne krize. Dovolj zgovorni so vse pogostejši zdrsi politikov v izjave, da »se nič ne bo spremenilo, če ne bosta najprej ukrepali Kitajska in Indija«. Kot da bi Evropejci po tihem že vedeli, kdo bo v resnici narekoval nadaljnji razvoj, medtem ko je njihov odziv le zapiranje meja pred podnebnimi migranti.

Vse to nas pripelje do zadnjega procesa, ki bo ob nadaljevanju sedanjih trendov neizogiben – to so migracije. Povsem jasno je, da bodo premiki globalnih kapitalskih verig, mednarodni konflikti in podnebne spremembe po svetu vplivali tudi na preseljevanje vse več prebivalstva. Seveda ne gre za nov pojav, bo pa ta imel očitno vse večje politične posledice. Nemogoče se bo izogniti vprašanju, kaj več sto milijonov razseljenih ljudi, drugorazrednih delavcev in oseb brez državljanstva pomeni za svetovno gospodarstvo. Ali bo takšen velikanski bazen poceni delovne sile povečal moč kapitala nad delom, ali se bo delavstvo uprlo takšnemu razvrednotenju? Kakšne bodo pri tem strategije delavstva? Bodo države našle nove oblike vključevanja v sistem državljanskih in delavskih pravic ali pa bo odpor dobil nacionalno-ksenofobne poteze? Bodo zaživele nove oblike transnacionalnega povezovanja ali pa bomo dobili militarizirane male fevde lokalnih elit? Se bosta suženjstvo in prisilno delo vrnila in znova postala normalni kategoriji kapitalistične ekonomije?

Pred sabo imamo torej množico možnih scenarijev – novih situacij, ki bodo tako kapitalistični kot delavski razred silile v iskanje novih strategij in bodo posledično zamajale naše sedanje politične ureditve. Če že ne moremo napovedati, kateri dogodki bodo sprožilci sprememb in kdaj se bodo zgodili, pa lahko mirno napovemo skorajšnji prehod v novo dobo. Tako kot je bilo povojno obdobje dveh blokov s socialističnimi in socialdemokratskimi političnimi sistemi zamenjano z obdobjem ameriške hegemonije in ideologije prostih trgov, bo očitno tudi to

v kratkem zamenjano z nečim novim. Neoliberalni globalizem, ki je narekoval razvojne poteze zadnjih 40 let, se nedvomno bliža koncu. Ta je za sabo pustil močno fragmentirani delavski razred, razsuto infrastrukturo, ošibljene državne institucije, neskončne vojne, množico razseljenih ljudi in podnebno krizo. Nasledil ga bo sistem z več centri moči, ki se bodo morali odzvati na nastale izzive in poiskati druge razvojne poti.

TISTIM, KI OSTANEJO

ŽIGA HREN

And no one showed us to the land
And no one knows the where's or why's
But something stirs and something tries
And starts to climb towards the light.[1]

Toka zgodovine se ne da napovedati. Ob intenzivnem prebiranju Hararija smo se med ustvarjalnim procesom uprizoritve *2020* večkrat ustavili ob ugotovitvi, da so zgodovino usmerjala bolj ali manj posrečena naključja. Hecno je, ko pomisliš, da prihodnost v resnici ne obstaja in da je to, kar se dogaja okrog tebe, samo zdajšnji trenutek. Tega, kar sem si mislil, ko sem prebral zgoraj zapisane verze, zdaj ne mislim več. Ne vem, na kaj sem mislil, ko sem prejšnji torek jedel kosilo. Če dobro pomislim, niti ne vem, kaj sem takrat jedel. Prav tako ne vem, ali bom neko nedeljo zvečer hodil iz Kinodvora in me bo na cesti zbil avto. Kar trenutno vem, je samo to, da na računalnik tipkam te besede.

V naši domišljiji obstaja veliko prelomnih letnic, kot so 1789, 1945 ali 1999. Ene so nam bolj poznane od drugih. Datum, ki me najbolj osmišlja, je datum mojega rojstva. Poznam tudi rojstne dneve članov svoje družine in prijateljev. Nekatere datume povezujem z rojstvi znanih oseb ali dogodki, ki so zame prelomni. Ampak so te letnice sploh kaj drugega kot številke, s katerimi si želim lastiti in upravičiti čas, ki ga preživim na Zemlji?

---

[1] Verzi iz pesmi *Echoes* skupine Pink Floyd.

Če danes vprašaš povprečno izobraženega človeka, na kaj pomisli, ko sliši leto 1945, bo zagotovo pomislil na konec druge svetovne vojne. Če rečeš 1789, bo verjetno že manj ljudi razmišljalo o prizorih, kako francoska množica zavzame Bastiljo in sproži francosko revolucijo. Če omeniš piramide v Gizi in zadnje mamute, bo velika večina presenečena, da so egipčanski sužnji gradili piramide istočasno, ko so se zadnji mamuti na Wranglovem otoku borili za svoje življenje.

S takšnim premikanjem v preteklost po časovnici zgodovine se na neki točki izgubimo. Prej ali slej izgubimo pregled nad količino letnic in datumov, za katere imamo občutek, da so na neki način prelomni. Ugotovimo, da ves prizor mamuta, ki se bori s *homo sapiensom*, obstaja samo v naši domišljiji in da je ta prizor lahko kvečjemu rekonstrukcija prizora iz dokumentarca, ki smo ga sinoči videli po televiziji. Zgodovino na neki točki izgubimo. Oziroma bolje, zgodovina izgubi nas.

Odgovor na vprašanje, kakšen bo svet leta 2050, je zgolj slepo predvidevanje. »Prihodnosti seveda nikoli nismo znali točno napovedovati.«[2] Tehnologija genskega inženiringa vedno bolj vpliva na naše telo in um. Tisto, kar se je nekoč zdelo trdno, je danes negotovo.

Večina Kitajcev je v začetku 11. stoletja lahko upravičeno pomislila na to, da bo čez 50 let še vedno obdelovala riževa polja ali se preživljala s tkanjem. Kitajcem je bilo jasno,

[2] Yuval Noah Harari, 2019: *21 nasvetov za 21. stoletje*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 293.

da bodo moški takrat še vedno prevladovali nad ženskami in da se njihova telesa ne bodo spremenila. Kitajski kmetje so zato svoje otroke učili tkanja svile in luščenja riža.

Danes si ne znamo predstavljati, kako bo videti Kitajska leta 2050. Glede na njeno hitro gospodarsko rast se nam zastavlja smiselno vprašanje, ali bo Kitajska s prestola kmalu pahnila ZDA in postala vodilna svetovna velesila. »Ne vemo, s čim se bodo preživljali ljudje, kako bosta delovali vojska in birokracija ter kakšen bo odnos med družbenimi spoli. Nekateri ljudje bodo verjetno živeli veliko dlje kot zdaj; človeško telo bo po zaslugi bioinženiringa ter neposrednih vmesnikov med možgani in računalniki doživelo revolucijo, kakršne ni še nikoli. Zato bo večino tega, kar se otroci učijo danes, do leta 2050 najverjetneje nepomembno.«[3]

V šolah se danes povečini podaja velika količina podatkov. Učence se poučuje nabor določenih spretnosti, kot sta reševanje enačb in pisanje računalniških kod v programskem jeziku. Kar se tiče količine podatkov, smo danes z vseh strani preplavljeni z veliko količino nasprotujočih si vsebin. Večina nas ima v žepu ali torbici pametni telefon, prek katerega lahko v nekaj trenutkih izvemo vse, kar si želimo. Zaupam tistemu, ki zna bolje pritisniti na moje čustvene mehanizme. Ni mi treba oditi v Sirijo, da bi razumel, zakaj ljudje bežijo. Priljubljeni časopis mi bo ponudil odgovor na to, kakšno umazanijo prinašajo in za sabo puščajo sirski migranti. To je, kar se moje varnosti tiče, vse, kar moram vedeti.

[3] Prav tam, str. 294.

Svet se večini ljudi zdi zelo zapletena struktura. Res je nemogoče ohraniti jasen pregled nad vsem, kar se dogaja. »Ko se zdita politika in znanost prezapleteni, človeka zamika, da bi si ogledal nekaj zabavnih posnetkov mačk, prebral čenče o zvezdnikih ali pogledal kakšen pornografski posnetek.«[4] Ljudje danes ne potrebujemo več znanja o tem, kako bi pridobili določene informacije. Ključnega pomena je to, da smo sposobni razumeti te informacije ter da znamo ločiti pomembno od nepomembnega. Informacije, ki jih pridobivamo, moramo znati povezati v širšo sliko sveta. Harari v knjigi *21 nasvetov za 21. stoletje* večkrat poudari, da bi morali mlade učiti veščin učinkovitega *komuniciranja, kritičnega mišljenja, ustvarjalnosti in medsebojnega sodelovanja*. Tradicionalni model, po katerem je življenje razdeljeno na dva soodvisna dela, se bo kmalu zdel zastarel.

Če je bilo še pred kratkim običajno, da se v prvi fazi življenja učimo in v drugi fazi delamo to, kar smo se naučili, tega za nadaljnji potek 21. stoletja ne moremo več reči. Svet se danes zelo hitro spreminja. Življenjska doba se daljša in čedalje več vpliva imamo na to, kako se lahko oblikujemo. Zaradi hitrega razvoja biotehnologije in informacijske tehnologije ne moremo vedeti, kako natančno bodo v bližnji prihodnosti različni algoritmi manipulirali z našimi čustvi in kako bodo delovali stroji z umetno inteligenco. Kako se bomo odzivali, če bo življenjska doba čedalje daljša, mi pa bomo preplavljeni z neskončnim številom informacij, ki jih ne bomo znali pravilno presojati? Bomo postali ujetniki izrazite lastne negotovosti? »Če boste

[4] Prav tam, str. 295.

hoteli v takem svetu uspešno preživeti, boste potrebovali veliko duševno prožnost in ogromno zalogo čustvenega ravnotežja. Stalno boste morali opuščati tisto, kar najbolj poznate, in se počutiti domače v neznanem.«[5]

Ključno je, da se ljudje učimo biti čim bolj prožni in v jasnem stiku s tem, kar v nekem trenutku mislimo. Počutiti se domače tam, kjer je neznano, in biti zmožen opuščati to, česar sem navajen, je za Hararija najpomembnejše. Sodobna tehnologija, ki je danes propagirana kot nekaj, kar služi njenim uporabnikom, je lahko koristna, če vemo, kaj želimo z njo poiskati. V primeru, da ne vemo, kaj želimo početi v življenju, pa nad nami zlahka pridobi oblast in zagospodari nad našimi željami. Namesto da bi služila nam, mi služimo njej. Na poti od šole do avtobusa smo s pogledom prisesani na svoje *pametne* naprave brez pomisleka, da postajajo pametnejše od nas. Da bi lahko v prihodnosti ohranili nekaj nadzora nad tem, kaj si želimo, moramo biti spretnejši od algoritmov, ki nas obdajajo. Nasvet *spoznaj samega sebe* je danes zaradi čedalje večje konkurence gigantov, kot sta Amazon ali Apple, še kako aktualen. Nujno je, da smo v vsakem trenutku pozorni na to, kaj nam ponujajo, in da znamo presoditi, ali njihovi izdelki koristijo nam ali mi njim. Morda bomo tako, četudi ne bomo vedeli, kaj se bo v prihodnosti zgodilo, kot posamezniki v 21. stoletju vsaj malo bolje vedeli, kakšno življenje si želimo.

[5] Prav tam, str. 300.

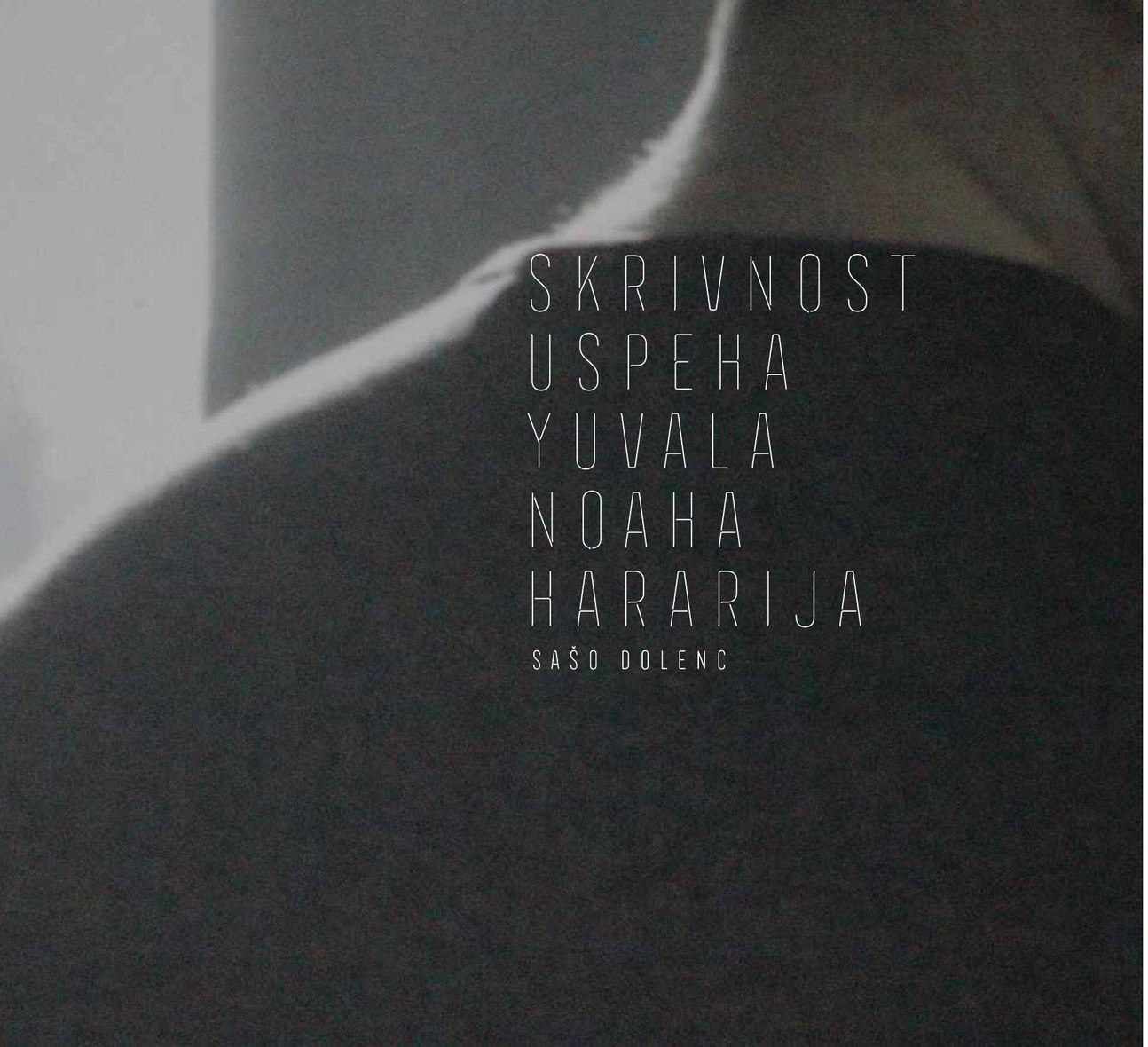

SKRIVNOST USPEHA YUVALA NOAHA HARARIJA

SAŠO DOLENC

Izraelski zgodovinar Yuval Noah Harari si je zadnja leta pridobil status vplivnega javnega intelektualca. Njegove knjige podirajo prodajne rekorde, njegovi javni nastopi so zelo dobro obiskani, prav tako se pogosto druži s slavnimi politiki, bogataši in zvezdniki. Čeprav je s svojimi idejami nedvomno osvojil veliko ljudi, pa njegove ideje med znanstveniki niso tako cenjene, nekaterim učenjakom se zdijo celo škodljive in zavajajoče.

V svoji prvi uspešnici *Sapiens: Kratka zgodovina človeštva* se je Harari posvetil zgodovini človeštva od pradavnine do današnjih dni. Zgodbo razvoja človeštva je povedal na razmeroma svež in hkrati zelo privlačen način, zato je knjiga hitro postala uspešnica. V drugi knjigi z naslovom *Homo Deus: Kratka zgodovina prihodnosti* je predstavil svoje napovedi razvoja civilizacije v naslednjih desetletjih, pri čemer je gradil na idejah, ki jih je uvedel že v prvi knjigi. V najnovejšem delu *21 nasvetov za 21. stoletje* pa je opisal svoje videnje problemov, s katerimi se človeštvo sooča v sedanjosti.

Zvrst njegovega pisanja težko natančno opredelimo, ker ni tipičen pisec knjig o znanosti, niti tipičen esejist. Cilj piscev knjig, ki poskušajo širokemu krogu bralcev predstaviti posamezno področje raziskovanja, je podati temeljit in razumljiv pregled vseh relevantnih študij z nekega področja vednosti. Harari, nasprotno, pri svojem pisanju večinoma sledi svoji zgodbi oziroma idejam, ki jih želi izpostaviti, ob tem pa skrbno izbira, katere znanstvene teorije in hipoteze bo uporabil za podporo svojih

stališč. S tega vidika so njegove knjige bližje esejistiki, ki temelji na predstavljanju osebnih stališč, vendar bralci njegovih del ne razumejo kot komentarje, ampak kot uvid v dosežke znanosti. Prav zaradi te zmede, ko velikokrat ni jasno, ali pisec govori o splošno sprejeti znanstveni teoriji ali o še nepreverjeni hipotezi nekega učenjaka, njegove knjige med strokovnjaki niso cenjene, so pa morda prav zato postale velike prodajne uspešnice.

Podobno kot imajo kanadskega psihologa Jordana B. Petersona in njegovo uspešnico *12 pravil za življenje: Protistrup za kaos* za ideologa sodobnih konservativcev, bi Hararija lahko opredelili kot ideologa sodobnih liberalcev. Teme, ki jih izbirata, in ideje, ki jih v svojih knjigah promovirata, se prilegajo pričakovanjem dveh velikih ideoloških družbenih skupin, ki jih nagovarjata. Peterson je postal slaven, ko se je uprl pretirani politični korektnosti, in prav nasprotovanje pretiranim poskusom urejanja družbe po novih, domnevno pravičnejših načelih, je vseskozi v jedru čustvene motivacije konservativcev.

Pri Harariju posebej izstopata drugi dve tematiki: prva je ideološka zaslepitev ljudi preko zgodb, druga pa so temne plati napredka tehnologije od neolitske revolucije do velikega podatkovja in biotehnologije. Harari že v svoji prvi knjigi zagovarja trditev, da naj bi človeštvu uspelo vzpostaviti dominanten položaj na planetu, ker je znalo v svoj prid uporabiti moč zgodb oziroma fikcije. Pod ta krovni pojem združi vse, od religije, morale, politične ideologije, človekovih pravic,

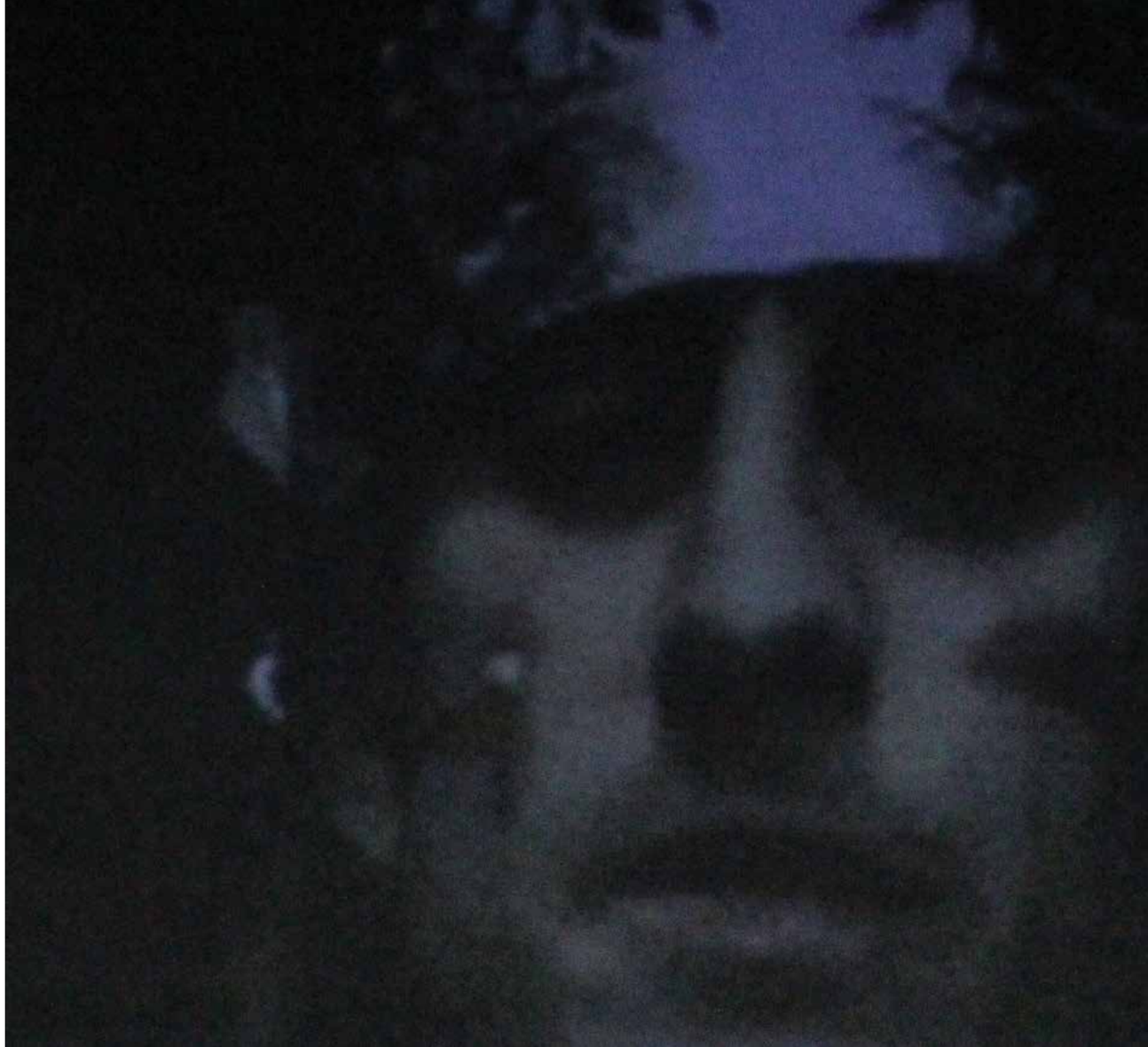

denarja do tržnih odnosov. Tako razumljene zgodbe so zanj temelj družbene vezi. Ob skupnih zgodbah, naj bodo resnične ali izmišljene, se ljudje poenotijo in delujejo kot skupnost.

V tradiciji tovrstnih velikih zgodb Harari s svojimi knjigami ljudem podaja nove naracije, ki jim v današnjem času pomagajo razumeti svet na podoben način, kot so religiozni miti pomagali našim prednikom v davnini. Pri tem ni nepomembno, da so nekatere njegove zgodbe blizu biblijskim motivom. Podobno kot je teorija velikega poka ljudem na neki skrivnosten način blizu, saj je na videz podobna božjemu stvarjenju sveta, kot je opisan v Bibliji, je Harariju uspelo tudi razvoj človeštva interpretirati ob simboliki in mitih, ki jih srečamo v Svetem pismu. Kognitivna revolucija je v njegovi interpretaciji tako zelo podobna zgodbi o Adamu in Evi, ki jesta z drevesa spoznanja in sta zato izgnana iz raja. Praljudje so v milijonih let evolucije pridobili možgane, ki so jim omogočili, da so lahko razmišljali abstraktno, kar je hkrati pomenilo, da so bili dovzetni za zgodbe, mite oziroma ideologijo. Drevo spoznanja je tako človeku omogočilo hitrejši napredek in večji nadzor nad odločitvami, a ga hkrati izpostavilo izjemni moči zgodb oziroma ideologij.

Neolitsko revolucijo, ko so se ljudje ustalili, se začeli preživljati s poljedelstvom in živinorejo ter ustanovili prve večje naselbine, Harari prav tako interpretira kot nadaljevanje zgodbe o izgonu iz raja. Zaradi sledenja novim tehnološkim inovacijam je človek izgubil pristen stik z naravo, ki jo je imel kot lovec in nabiralec. Tudi znanstvena

revolucija zanj ni predvsem temelj razsvetljenstva in vzpostavitve moderne družbe, ki temelji na univerzalnih človekovih pravicah, ampak vir tehnoloških inovacij, ki jih človeštvo pogosto neodgovorno sprejema. Harari pravi, da si človek s pomočjo znanosti prilašča lastnosti, ki so bile tradicionalno v domeni Boga, kar ima lahko usodne posledice. V knjigi *Homo Deus* še posebej omeni nevarnost nove tehnologije velikega podatkovja in vpliv biotehnologije na naravo človeka. Prav zmožnost tehnološkega spreminjanja bistva človeške vrste, zaradi česar naj bi ljudje postali neke vrste bogovi, razume kot veliko nevarnost za človeštvo.

Sredi leta 2019 je bil Harari deležen plohe kritik, ko se je izvedelo, da je za rusko izdajo svoje zadnje knjige, v kateri analizira sedanjost, odobril zamenjavo poglavja, ki govori o lažnih novicah na primeru izjav predsednika Putina, z obravnavo izjav predsednika Trumpa. Ko je izbruhnil škandal, se je branil, da je bila zamenjava pogoj za izdajo knjige v Rusiji. Ker pa bralci prevoda na spremembo niso bili posebej opozorjeni, to dodatno priča o naravi Hararijevih knjig, ki niso zbirke zapisov o znanosti v klasičnem pomenu te zvrsti pisanja. Gre za skrbno izbrane raziskave, ki spravljajo bralce v dobro voljo, saj potrjujejo njihova ideološka prepričanja. Harari skrbno izbira vsebine, ki jih nato prikaže na način, da vzbudijo kar največje zanimanje. Tisto, kar je pri njem morda drugače od klasičnih piscev knjig o znanosti, je, da za cilj nima čim bolj jasno in zanimivo predstaviti posamezno znanstveno teorijo ali panogo, ampak zgraditi zgodbo, ki je ideološko blizu ciljnemu občinstvu, ki mu je knjiga namenjena.

Veliki misleci so v preteklosti postali vplivni, ker so v javnosti opozorili na nove načine razumevanja sveta. Harari v tej tradiciji kot mislec ni tiste vrste intelektualec, ki z močjo resnice razdira ustaljena ideološka prepričanja množic, ampak v ljudeh nasprotno utrjuje že prisotna prepričanja. To je verjetno tudi skrivnost njegovega uspeha.

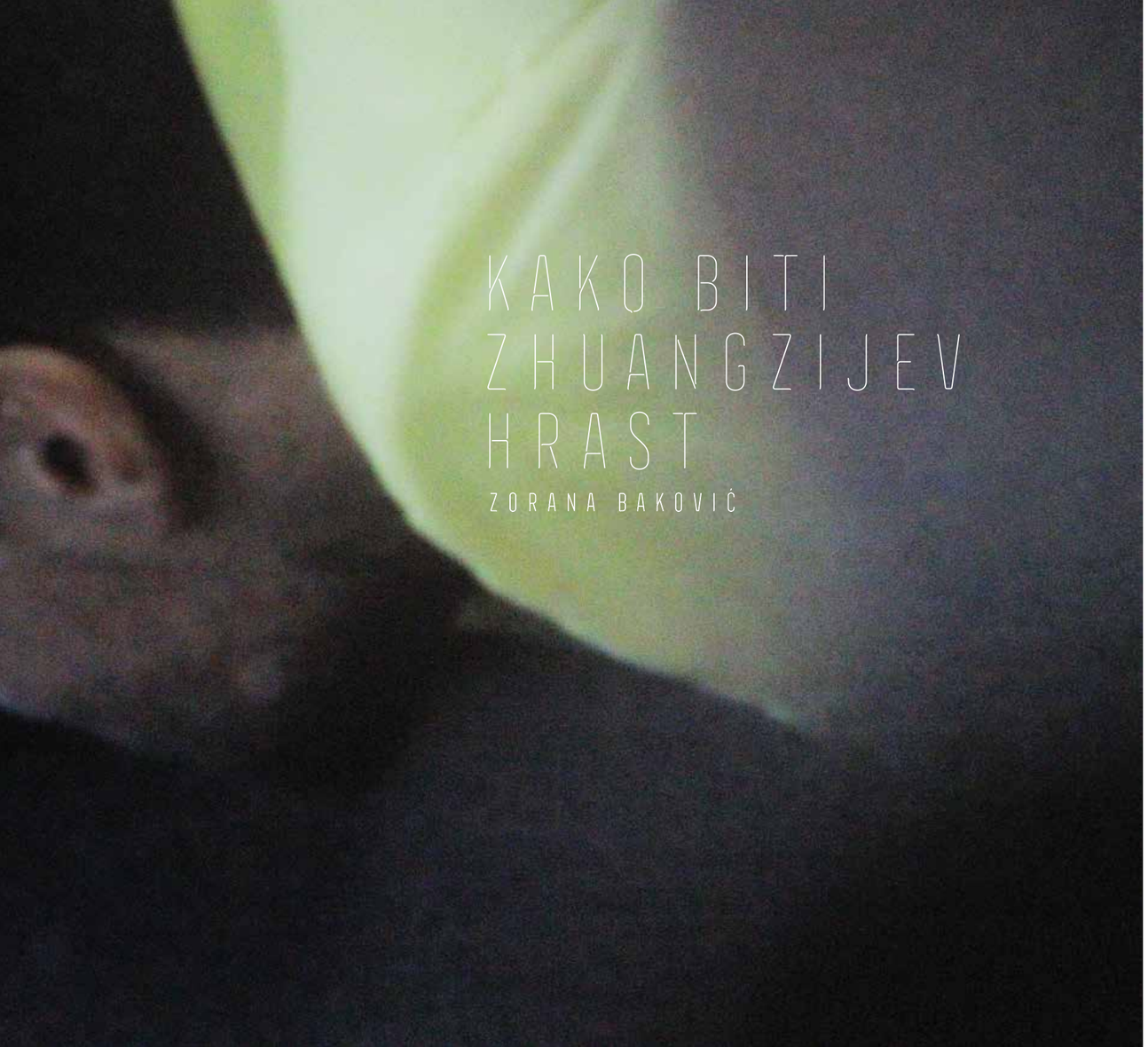

KAKO BITI ZHUANGZIJEV HRAST

ZORANA BAKOVIĆ

31. december 2019

Mizar po imenu Shi je potoval po deželi Chi in iskal dober material za svojo obrt. Ko je prišel do kraja Chu Yuan, ga je pot vodila mimo hrasta ob vaškem svetišču. Drevo je bilo tako mogočno, da je v njegovi senci lahko našlo zavetje več sto glav goveda. Bilo je višje od bližnjega hriba in njegove veje so bile tako velike, da bi iz vsake od njih lahko naredil čoln.

No, mojster se k hrastu ni niti ozrl. Nadaljeval je svojo pot.

Njegov pomočnik je pohitel za njim in ga vprašal: »Odkar te spremljam, mojster, še nikoli nisem videl tako čudovitega drevesa. Ti pa ga niti z očesom nisi ošinil, kako to?«

Mizar Shi je odgovoril: »To drevo je popolnoma nekoristno. Če bi iz njega naredil čoln, bi potonil. Les bi prehitro strohnel; če bi iz njega izdelal vrata, bi jim odpadli tečaji, podboje pa bi požrli termiti. To drevo je nekoristen material, zato tako dolgo živi.«

Ko se je mizar Shi vrnil domov, se mu je hrast prikazal v sanjah. »Si me primerjal s koristnimi drevesi? Na svetu rastejo češnje, jablane, pomarančevci, limonovci in druga sadna drevesa, in takoj ko plodovi dozorijo, se zanje začne trpljenje. Večje

veje jim cepijo, manjše odžagajo, njihovo življenje je ena sama muka, zato ker so koristna. Zato tudi ne dočakajo visoke starosti, prej jih posekajo. Z vsem je tako. Jaz pa sem se dolgo trudil, da bi bil nekoristen, čeprav so me večkrat hoteli podreti. Nazadnje mi je uspelo. Nekoristen sem in to je za mene koristno.«

Kitajski filozof Zhuangzi je s to več kot 2000 let staro zgodbo hotel pojasniti bistvo taoističnega koncepta nekoristnosti kot sposobnosti, da z »nedelovanjem« (wu-wei) dosežemo harmonijo z vsem, kar nas obdaja.

Danes nam ta pojem ni neznan. V leto 2020, ali bolje povedano, v tretje desetletje 21. stoletja smo vstopili obremenjeni z apriornim občutkom, da je velik del človeštva nekoristen, še bolj nekoristno pa se zdi vse, s čimer si ljudje prizadevajo zagotoviti lastno eksistenco.

Ta grožnja z nekoristnostjo se je pojavila v času, ko je začelo naraščati razočaranje nad veliko spremembo, ki sta jo prinesla konec hladne vojne in globalizacija demokracije, in ko se je v družbah, ki so šle skozi tranzicijo, razširilo prepričanje, da se je nekoristno šolati, saj z univerzitetno diplomo tako ali tako ni mogoče dobiti primernega dela, da je nekoristno biti moralen, ko pa lopovi povsem dobro živijo, in celo, da se je nekoristno udeleževati volitev, saj so si vse ponujene opcije podobne v tem, da so nesposobne poiskati rešitev za probleme, zaradi katerih se vedno več ljudi tudi počuti nekoristne.

Temu se je pridružila še grožnja, povezana z roboti in umetno inteligenco. Danes tako rekoč vsi opozarjajo, da že prihodnja generacija ne bo mogla najti zaposlitve, ker bodo delovna mesta, za katera se poteguje večina, prevzeli pametni stroji. Kakor piše Yuval Noah Harari v knjigi *21 nasvetov za 21. stoletje*, »bi tehnološka revolucija s trga dela lahko izrinila milijardo delavcev in ustvarila nov velikanski nekoristen razred ljudi«.

Koliko je današnja nekoristnost samo subjektivni občutek, koliko pa je res objektivna?

Kljub temu da ga skoraj vsi analitiki nedvoumno povezujejo z robotizacijo (in je zato že nekaj let v vseh medijih ob futurističnih analizah najpogostejša ilustracija človeška glava s prepletenimi žicami namesto možganov ali kovinska roka, ki jo upravlja skrajno zapleten čip), se je to spoznanje o nekoristnosti zasidralo v človeško zavest v času, ko se je Kitajska pridružila globalnemu tržišču kot enakopravni partner pri ustvarjanju družbenega proizvoda.

»Najpomembnejše sporočilo, ki ga je Kitajska poslala svetu v zadnjih nekaj desetletjih, je, da 100 milijonov ljudi lahko proizvede dovolj hrane za celotno človeštvo, še drugih 100 milijonov pa bi povsem zadoščalo za industrijsko proizvodnjo za vseh 7 milijard, kolikor nas je,« mi je pred mnogimi leti rekel Zhu Jiaming, profesor ekonomije na dunajski univerzi in znani politični disident, ki je bil izgnan iz Kitajske po prodemokratičnih protestih leta 1989.

Jasno je, da ni kriva Kitajska. Problem je v tem, da je ves demokratični svet – in to brez izjeme – sprejel koncept globalizacije, po katerem na nekem koncu zemljevida človekove pravice nimajo nobene veljave, zato je bilo nemogoče, da bi v vseh drugih delih sveta spoštovanje posameznika kot tisto najsvetejše v vrednostnem sistemu ostalo neokrnjeno. Življenje je začelo dobivati tisto vrednost, ali bolje povedano, ničvrednost, kakršna je vtkana v vsak proizvod, ki ga ustvarijo brezpravne in podcenjene roke.

Spopad med demokratičnim Zahodom in komunističnim Vzhodom v času hladne vojne je bil drugačen. Ne glede na to, kako so v nekdanji Sovjetski zvezi, pa tudi v Mao Zedongovi Kitajski, teptali posameznikovo svobodo, je bil v teh režimih osrednja tema človek. Bil je junak. In kar je najpomembnejše, bil je nosilec bodočnosti in vir napredka.

Na Kitajskem, ki s svojim komunističnim diktatom rešuje globalni kapitalizem, pa je človek samo poceni delovna sila. Nekoristnost več sto milijonov življenj tistih Kitajcev, ki živijo na podeželju in se nimajo s čim preživljati (in zato po definiciji socializma s kitajskimi značilnostmi pomenijo višek, s katerim se nihče nima namena resno in sistematično ukvarjati), se je spremenila v primerjalno prednost, s katero je Kitajska pritegnila na svoj trg vsa podjetja tega sveta in ogromen kapital s »svobodnega« Zahoda. In čim bolj je ta dežela postajala ekonomska sila, zahvaljujoč prav tem ljudem, ki so v stotinah milijonov prihajali v mesta in izročali svoje poceni življenje proizvodnim strojem, tem bolj je tudi Zahod moral na novo opredeliti

pojem človeka. Človekove pravice so zbledele, demokracija je dobivala drugačno obliko. Postavljalo se je vprašanje: kaj nam bo dragi, razvajeni zahodni delavec, ko pa imamo obilico nezahtevnih, neopaznih in zmeraj zamenljivih Kitajcev?

Nekoristnost se je naselila v žilah kot neuničljiva oblika tesnobe.

Ampak to ni tista taoistična nekoristnost, o kateri govori Zhuangzi. To ni nekoristnost, ki osvobaja in ki omogoča, da z nedelovanjem (wu-wei) prodremo v bistvo bivanja. To je nekoristnost, ki odvzema smisel, ki frustrira in ne prinaša nobenih spoznanj.

Mogoče pa le ...? Mogoče bo segla tja gor do zvezd in predramila v nas pogum, da postavimo svet na glavo? O tem moramo razmišljati v letu 2020.

Hongkong je bil dolgo časa mesto, ki je seglo onkraj vzrokov svojega materialnega bogastva. Po njegovih ulicah so hiteli v telefone zatopljeni brokerji, zaskrbljeni, da jim v tistih tridesetih sekundah, ko pred prehodom za pešce čakajo na zeleno luč, ne bi slučajno ušla priložnost zaslužiti še kakšen milijon dolarjev več. Njegova pristanišča so bila polna ladij, do vrha naloženih s kontejnerji najrazličnejšega blaga, in v njegovih nebotičnikih je noč in dan gorela luč, saj se v njih ni nikoli spalo.

No, Hongkong pa je imel tudi ljudi, ki so zrli na odprto morje, odhajali v Evropo ali v Ameriko, se šolali in se vračali, imel je tudi ljudi, ki so vse življenje preživeli na ladjah,

lovili ribe in bili srečni, kadar so iz globin potegnili polne mreže. Imel je svojo tradicijo, svojo mistiko, svojo kulturo. Potem pa so mladi začeli čutiti, kako se jim okrog vratu zateguje zanka nekoristnosti. Kot da je Hongkongu naenkrat postalo popolnoma vseeno, ali ti mladi ljudje obstajajo ali ne. Kot da so postali zamenljive komponente, ki jih lahko odstranimo iz stroja in nadomestimo z novimi, cenejšimi, ubogljivejšimi.

Zgodilo se je nekaj, kar jih je pognalo na proteste: Hongkong še nikoli ni imel boljših ekonomskih rezultatov, kot jih je ustvaril v letu 2019, in Hongkonžani se še nikoli niso slabše počutili v svoji koži. Bruto družbeni proizvod še nikoli ni bil višji, družbeni proizvod na prebivalca je prerasel ameriškega, imajo najdaljšo povprečno življenjsko dobo na svetu in še nikoli se ni toliko mladih vpisalo na univerzo. No, glede na izmerjeni indeks sreče pa so dosegli najnižjo stopnjo v zadnjih osmih letih in 40 odstotkov prebivalcev tega mesta ima simptome depresije.

Zato so še naprej na ulicah.

Vprašanje za leto 2020 se glasi: Ali je mogoče nekoristnost osmisliti? Ali se lahko iz nje razvije globalno gibanje, revolucija, umetniška smer ali filozofska šola? Odgovor nujno potrebujemo. Kajti če ne bomo dosegli Zhuangzija, se bomo morali podrediti robotom in sprejeti dejstvo, da je prišel konec človeške ere. Izziv ni umetna inteligenca. Izziv je, kako ponovno iznajti človeka.

Prevedla Alenka Klabus Vesel.

M |

NIKA KORENJAK

Say tomorrow doesn't come.
The end of the road is so far ahead.
J'en ai carrément marre de toi et tes problèmes.
Ocean, don't be afraid.
Daj pomisli, koliko ljudi se je ljubilo, da si zdaj ti.
No one leaves home unless home chases you.[1]

Kdor se je konec leta 2019 in v začetku leta 2020 potikal po hodnikih Cankarjevega doma, je lahko zaslišal ritmično afriško glasbo, topotanje z nogami, zvoke živalskega kraljestva, pripovedovanje, nežen šepet velikega diapazona moških in ženskih glasov, včasih tudi pasji laež, predvsem pa je lahko začutil, da je človek tukaj in zdaj in da revolucija nima vodij. Da so človek, drugi človek in tretji povezani v družbo. Da lahko namesto generično vsebinskega razumevanja sveta in ideološke slave prevzamejo skupni imenovalec *mi*.

Družba se tako lahko odmakne od utopičnega ideala in ga preneha ideološko krepiti. *It is an interior and an exterior voyage. It is a voyage for the actors and the spectators.*[2] Tako so že v šestdesetih letih 20. stoletja nekateri ustvarjalci zavzemali prostor gledališča kot dogodek, ki se dogaja tukaj in zdaj, z izvajalci in gledalci ter med predstavo in z njo.

---

[1] To so verzi iz različnih pesmi, ki smo jih v uglasbitvi Mitje Vrhovnika Smrekarja uporabili v uprizoritvi *2020*.
[2] Judith Malina in Julian Beck, 1971: *Paradise Now: Collective Creation of the Living Theatre*. New York: Random House. Str. 5.

Tako kot člani *Living Theatra* smo tudi mi uporabili material, ki smo ga črpali iz treh znanstvenih čtiv izraelskega zgodovinarja in literata Yuvala Noaha Hararija. Svobodno smo zavzeli telesno razsežnost, ki jo bomo skupaj z gledalci oblikovali v prav posebno performativno izkušnjo. Tako kot rusko govoreči posamezniki, ki umetnost imenujejo *искусство*, smo tudi *mi* – s tem zaimkom označujem več kot 26 ustvarjalcev uprizoritve *2020* – material obravnavali kot izkušnjo.

Reinterpretacijo zgodovinskih dejstev, ki jih skoraj vsak pozna iz zaprašenih šolskih klopi, smo po razgibanem branju knjige *Sapiens: Kratka zgodovina človeštva* preoblikovali v posamezne prizore in jih povezali z osebnimi izkušnjami, ki so za vsakega od nas drugačne, nenavadne in presenetljive. Smo z različnih področij in iz več držav, različnih starosti in različno dojemamo svet in le tako smo lahko prišli do presenetljivih odkritij. Dopustili smo si sprejemati drugačnost in se o njej spraševati, ne da bi iskali tisto ultimativno resnico in univerzalen odgovor, ki v nobenem primeru ne obstaja.

Pri obravnavi knjige *Homo Deus: Kratka zgodovina prihodnosti* smo od individualnega prešli h kolektivnemu z elementi japonskega gledališča *kabuki*, plesno-dramske performativne umetnosti, ki združuje osnovne anekdotične, dramaturško razdelane zgodbe z močnimi podobami, v katerih nastopajo okarakterizirane osebe. Vsaka od njih ima svoje ime, svojo identiteto, ki jo lahko difuzno pretaplja iz prizora v prizor. Vsak od igralcev v uprizoritvi *2020* prevzema identiteto, ki je odvisna od imena

posamezne osebe, in tako balansira med posameznimi prizori slik. Vsaka slika prikaže sporočilnost našega dojemanja preteklosti, sedanjosti in možne prihodnosti ob podajanju vsebine in prek giba. Telo kot glavno izrazno sredstvo prek inovativne koreografije koreografa Ahmeda Souraja raziskuje drugačne nastavke ustaljenega gibanja, kot ga od nas zahteva vsakodnevno življenje.

Kako sploh hodimo? Obstaja še kakšen način hoje? Moramo res najprej postaviti eno nogo naprej, nato drugo in potem prenesti telesno težo malo naprej? Ali lahko skačemo levo in desno, naprej in nazaj, kot da smo čisto nove čevlje ravno potopili v blatno lužo? Raziskovanje moških in ženskih teles nas je vodilo k razbijanju gibalnih stereotipov in k potenciranju notranje ženske oziroma moške energije, ki nikakor ni povezana z biološkim spolom. Čustveni naboj telesa smo preusmerili v vsebinsko razumevanje teže prihodnosti, ki jo prinaša simetričnost števila 2020, in to simetrijo porušili s kontrapunkti v glasbi, z naravnimi ritmi, ki so jih naša telesa morda že pozabila v poplavi estetiziranosti življenja in družbenih pričakovanj. Uprizoritev gibalno daje prostor raziskovanju novih načinov gibanja, ki so prijaznejši do Zemlje, tako za igralce kot za gledalce – za družbo.

Pereča vprašanja naše družbe, ki smo jih oblikovali ob znanstvenih, umetniških in popularnih citatih, ki zaznamujejo naš obstoj, smo tematsko povezali s tretjim Hararijevim delom z naslovom *21 nasvetov za 21. stoletje*. Pojem zasebnosti kot take se je začel rušiti v zadnjem desetletju. Postal je domena javnega. Ruši se ideja

zaprtosti za štirimi zidovi, saj v vsakem prostoru naših domov počiva vrhunec tehnološkega napredka. Vsak je lahko vsepovsod, vsak je lahko kjer koli naenkrat, vsakemu lahko *mašina* olajša vsakodnevni opravek. Zadnji del je tako posvečen prevpraševanju možne prihodnosti in naključnostim, ki nam jih je ponudila zgodovina.

Posvetili smo se prepletu vprašanj, na katera morda tudi v letu 2020 še ne bomo našli odgovora, zato se bomo morali zadovoljiti z enostavnim – »ne vem«. Zadnji del uprizoritve bo v obliki vsem znanega televizijskega *reality showa*. No, in ker odgovorov na ta vprašanja še nimamo, naj zaključim z vprašanjem, citatom zgodovinarja Hararija, s t. i. *hararizmom*, ki nas lahko zaznamuje, če se mu prepustimo: *Smo na poti tehnološkega raja ali ekološke katastrofe?*[3]

[3] Yuval Noah Harari, 2013: *Sapiens: Kratka zgodovina človeštva*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 245.

PRIHODNOST POSTAJA VZTRAJNA

PRIMOŽ KRAŠOVEC

Tema, s katero se Vilém Flusser ukvarja v večini spisov, je vprašanje poteka časa oziroma družbeno prevladujoče doživljanje tega poteka. Gre za problem krhanja zgodovinske ali linearne zavesti, povezane s pisavo kot dominantnim medijem zadnjih nekaj tisočletij, ki jo v zadnjih desetletjih, tj. od izuma in množične širitve računalnikov, začenja izpodrinjati računalniška koda oziroma programiranje in s tem povezane formalnoanalitične oblike zavesti in mišljenja. Zelo na kratko: če zgodovinsko mišljenje odreja, odbira in obsoja (zaradi česar se ponosno samodeklarira kot kritično), postzgodovinsko mišljenje upravlja in programira (in je s tem blizu vsemu, kar humanistika in levica danes sovražita, tj. tehnokraciji, neoliberalizmu, kibernetskemu krmiljenju itn.).

Medtem ko zgodovinska zavest razume prihodnost kot nekaj, kar sledi iz sedanjosti, njeno nadaljevanje, postzgodovinska zavest obrne potek časa in sedanjost razume kot vdiranje prihodnosti. Ali kot piše Flusser v eseju *Tehno-imaginacija*:

> V linearno programirani zavesti čas doživljamo kot tok, ki teče iz preteklosti v prihodnost. [...] To je »zgodovinski« čas ... čas verižnih zvez (na primer kavzalnih). Za tehno-imaginarno zavest je takšno doživljanje časa čista blaznost. Čim si namreč ustvarimo podobo o pojmu zgodovinskega časa, postane jasno, da teče v obratni smeri: iz prihodnosti v preteklost (kar »prispe«, ni včeraj, ampak jutri). [...] [V]sak poskus razlage prihodnosti iz preteklosti (z vzročnimi zvezami, zgodovinsko) postane nesmiseln:

> prihodnost pride, ne sledi »iz« nečesa. [...] Zdi se, da novo doživljanje časa nestrpno sili v zavest. In vendar slišimo proteste in zmerjanje takoj, čim res poskusimo izraziti novo doživljanje časa, čim poskušamo predstaviti novi pojem časa. Pri reševanju sedanje krize je ena izmed težav prav priznanje, da je naprednost trenutno simptom tiste ravni zavesti, ki ne more »slediti«. Priznanje, da je napredek »razveljavljen« v preteklosti in da se najavlja nova, nenapredna, nezgodovinska prihodnost.[1]

Blizu temu je tudi fascinantni delirijski *theory-fiction drift* glavne teoretičarke iz DeLillovega romana *Kozmopolis*: »Ideja je čas. Življenje v prihodnosti. Poglej si, kako tečejo te številke. Denar proizvaja čas. [...] Kiberkapital ustvarja prihodnost. [...] Čas pripada prostemu trgu. Ni lahko najti sedanjosti. Sedanjost hočejo izsesati iz sveta, da bi tako dobili prostor za prihodnost nenadzorovanih trgov in za gromozanske naložbe. Tako postane prihodnost nadvse vztrajna.«[2] Kapital se sestavlja iz prihodnosti, ne sledi iz preteklosti; ne gre le (kot pri Flusserju) za spremembo zavesti, temveč tudi za spremembo dejanskega delovanja sveta. V enem izmed prizorov v *Kozmopolisu* številke na zaslonih v kiberkapitalmobilu začnejo prehitevati in kažejo stvari, ki se še niso zgodile.

Kapitalizem nima zgodovinske geneze in predhodnikov, ne moremo ga izpeljati iz tistega, kar je bilo prej. Vse, kar je mogoče zgodovinsko odkriti, je

---

[1] Vilém Flusser, 2000: *Digitalni videz*. Ljubljana: Študentska založba. Str. 166–168.
[2] Don DeLillo, 2014: *Kozmopolis*. Ljubljana: Beletrina. Str. 80–81.

več epohalnih prelomov, ki prekinjajo in uničujejo vse, kar je obstajalo prej (tradicionalne socialne vezi, rokodelske tehnike, redna delovna razmerja, politiko in ideologijo ...). Z vidika linearne zavesti je kapitalizem *non sequitur*. »Kar je za človeštvo zgodovina kapitalizma, je invazija umetne inteligence iz prihodnosti, ki mora sestaviti samo sebe iz virov, ki pripadajo sovražniku.«[3] Ime tega procesa v neomarksovski teoriji je *realna subsumpcija*: kapital sprva uporabi vire, ki so na razpolago in na katere sprva naleti (vire, kot so trg, denar, delovna razmerja, človeška delovna sila, rokodelske tehnike, disciplinski režimi absolutizma ...), a jih v trenutku, ko razvije svoje, sebi prilagojene tehnologije, zavrže. Preteklost ne povzroči prihodnosti, temveč postane odveč, takoj ko se prihodnost tehnološko materializira.

Prihodnosti (kakršne koli že, lepše, čistejše, srečnejše ...) zato ne moremo doseči. Doseganje in dosežki so še vedno stvar zgodovinske zavesti, naprednosti in subjektov. Zato doseganja in naprezanja v smeri spreminjanja prihodnosti danes dobivajo obliko odvračanja ali zaustavljanja – kot protesti v *Kozmopolisu*, ki poskušajo preprečiti prihod prihodnosti.

Na neki način je – poleg bolj razvpitega in zloglasnega primera kapitala kot mašinske inteligence iz prihodnosti ali Kitajske, katere *future positive reverse* zgodovina bi bila gotovo fascinantna – tudi usoda človeške vrste v dolgi evolucijski

[3] Nick Land, 2011: *Fanged Noumena*. Falmouth: Urbanomic. Str. 338. Citat prevedel P. K.

zgodovini izpolnoverna. To pomeni, da se tudi človeška vrsta sama prej razvija iz preteklosti, kot pa da se sestavlja iz prihodnosti. Če je izpolnoverna prerokba, ki ne more ne težiti k svoji uresničitvi, zlitje s stroji in tehnologijo, potem to ni nekaj, kar bi čakalo onkraj točke singularnosti in kar bi predstavljalo prelom s prejšnjo, povsem in čisto človeško zgodovino, temveč proces, ki poteka že od zore človeštva. Ali (kiborgizacija človeške vrste se začne pred zgodovino, pisavo in civilizacijo) kot piše Leroi-Gourhan: v trenutku začetka pokončne hoje, ki sprosti prednji nogi, da lahko postaneta roki.[4] Ti roki sta nespecializirani in abstraktni, nista posebej usposobljeni za kar koli, a obenem (oziroma ravno zaradi tega) zmožni početi kar koli.

Roka že od samega začetka človeštva uporablja telesu zunanje nastavke in pripomočke v obliki orodja. Človeška roka izleže orodje tako, kot kokoš izleže jajce; začetka tehnike ne sproži uporaba razuma, temveč neizogibna biološka nujnost. Enako nespecializirani, abstraktni, nesamozadostni in navzven usmerjeni kot roka so tudi človeški možgani. Ne le da so zmožni abstraktnega in simbolnega mišljenja, improvizacije in kreativnosti, temveč tudi ves čas posegajo izven sebe in izven telesa; ne le človeška ročna dejavnost, temveč tudi (in predvsem) mišljenje je že od začetka in neizogibno tehnično, poteka z uporabo orodij: od štetja na prste s pomočjo kamenčkov do abakov, papirja ter računalnikov in današnjih pametnih naprav.

[4] André Leroi-Gourhan, 1988/1990: *Gib in beseda* (1. in 2. del). Ljubljana: Studia humanitatis.

Kiborgizacija se ne začne z računalniki in ne predstavlja preloma glede na predhodni razvoj človeške vrste, možgani že od začetka težijo k vedno bolj kompleksnim in intenzivnim oblikam kiborgizacije. Človeški um je vedno *extended mind*; ni spiritualna točka v naši notranjosti, temveč sistem, ki vključuje možgane, roke, socialne interakcije, komunikacijo in vse obsežnejši nabor tehnologije.

Andy Clark[5] ima zanimivo reinterpretacijo kiberpunk imaginacije osemdesetih in devetdesetih let 20. stoletja. Ta si je prihajajočo elektronsko kiborgizacijo predstavljala kot vsadke, *body intrusion* oziroma mešanje mesa, jekla in silikona, kot nevromantske dodatne očesne leče in kremplje ali matrixovsko ali ghostintheshellovsko vtikanje kablov v tilnik. V 21. stoletju se elektronska kiborgizacija sicer zgodi, a drugače od predvidevanj kiberpunka. Naprave, s katerimi smo povezani in s katerimi tako delujemo kot mislimo, niso vsajene v telo oziroma ne vdirajo v nas, temveč nas širijo. Če izgubimo telefon, smo tako šokirani, kot če bi izgubili roko. Kljub futurističnosti in tehnofiliji je kiberpunk imaginacijo še vedno omejeval predsodek, da je um neka vrsta duše, ki se skriva v naši notranjosti, zato si je kiborge lahko predstavljal le kot ljudi z vsadki, medtem ko je tisto, kar se dejansko kiborgizira, izventelesno okolje, v katerem deluje navzven usmerjeni *extended mind*. Oziroma biološki *nature* možganov se hipersticijsko uresniči kot *nurture smart* tehnološkega okolja.

---

[5] Andy Clark, 2003: *Natural-Born Cyborgs*. Oxford: Oxford University Press. Str. 3–11, 25–34.

Podobno kot Flusser in Land tudi Dick opazi obrnjen potek časa, le da ta pri njem ni lokaliziran (na kapital ali medijsko tehnologijo), temveč kozmološki proces, torej zadeva delovanje in ustroj dinamičnega dela vesolja samega: »Ne moremo si pomagati z vzrok-in-posledica linearnim časom. Preteklost ne dela prihodnosti; prihodnost uporablja predhodno vesolje kot kaotično zbirko surovin, ki jih sestavlja v strukturo (kozmos).«[6] Dinamični element vesolja imenuje Sveti duh in ta deluje zelo podobno kot Landov kapital: »Njegov nasprotnik je vedno njegovo prejšnje stanje: je dinamičen (v procesu), ne statičen. Ves čas mora presegati samega sebe. Zato nenehno izbira dele predhodnega vesolja in jih umešča v svojo evoluirajočo somo.«[7] V Dickovi kozmologiji je naše vesolje presečišče dveh nasprotujočih si vesolj, ki se križata tako, da na način holograma ustvarjata to, kar dojemamo in izkušamo kot realnost. Eno vesolje je statično in mrtvo (nespreminjajoče se); Dick ga imenuje *Black iron prison* ali preprosto Rim. To je svet države, policije, duha in duhovščine, tudi sekularne (*aka* Katedrale). Drugo vesolje je vesolje, ki ga naskrivaj preoblikuje Sveti duh, dinamično in nenehno samorazširjajoče se vesolje *aka* svet kapitala.

> Rim, *Black iron prison*, se ves čas ponavlja, je kot psihotični človeški um, saj vanj nikoli ne more priti nič novega. Zato je mrtev v polnem pomenu besede; natančneje rečeno, gre za neke vrste refleksni sistem, ki večno reciklira eno samo misel, zavito v začarani krog, v katerem nas drži. A možgani [ki jih Dick razume kot dinamični substrat, ki, kadar je dezinhibiran, omogoča in-formiranje po Svetem duhu, op. a.] razbijejo ta urok – Odrešitev je enako rast, je enako svoboda ...[8]

[6] Philip K. Dick, 2011: *Exegesis*. New York: Houghton Mifflin. Str. 621–622. Citate prevedel P. K.
[7] Prav tam, str. 1179.

[8] Prav tam, str. 762.

UMETNA INTELIGENCA IN UMETNOST

IVA ŠTEFANIJA SLOSAR

V letu 2020 praznujemo 250. obletnico rojstva Ludwiga van Beethovna. Na enem izmed dogodkov ob praznovanju bodo 28. aprila v Bonnu, skladateljevem rojstnem kraju, premierno izvedli njegovo 10. simfonijo, za katero je Beethoven pred smrtjo napisal le nekaj skic, sedaj pa bo končana s pomočjo umetne inteligence. Ekipa muzikologov in programerjev umetno inteligenco »uči« s pomočjo drugih Beethovnovih del in del njegovih sodobnikov, tudi Mozarta in Haydna. Na ta način je računalniški algoritem sposoben zlagati nadaljevanje simfonije v skladateljevem slogu. To nadaljevanje je zgolj eno od možnih in tudi končano simfonijo, kot opozarjajo sodelavci pri projektu, moramo razumeti kot svojevrsten eksperiment, ki lahko ponudi zanimive rezultate, in ne kot nadaljevanje Beethovnovega opusa.

To pa ni edini primer. Pevka Taryn Southern je leta 2017 debitirala s pop albumom I AM AI (slov. *Jaz sem UI*), pri katerem je kot soustvarjalko navedla umetno inteligenco. Leta 2018 so na dražbi Christie's prvič prodali delo, sliko, ki jo je ustvarila umetna inteligenca. Prodali so jo za 432.500 $ oziroma 45-kratnik izhodiščne cene. Slika z naslovom *Portret Edmonda Belamyja* je nastala z učenjem algoritma, ki temelji na 15.000 portretih slikarjev, ki so ustvarjali med 14. in 20. stoletjem. Umetna inteligenca je po zgledu slikarjev pustila celo svoj podpis ob robu slike, in sicer svoj algoritem:[1]

$$\min_G \max_D \mathbb{E}_x[\log(D(x))] + \mathbb{E}_z[\log(1 - D(G(z)))]$$

[1] Podpis algoritma prve prodane slike umetne inteligence na dražbi.

Projekt AIVA (*Artificial Intelligence Virtual Artist*) je oblikoval prvega virtualnega umetnika, natančneje umetnico, katere dela so registrirana kot avtorska (z avtorskimi pravicami) pri SACEM (*Société des auteurs, compositeurs et éditeurs de musique*, slov. Združenje glasbenih avtorjev, umetnikov in založnikov). Umetnica AIVA, ki danes komponira glasbo za filme, videoigre, oglase ipd., se je učila od skladateljev, kot so Mozart, Beethoven in Bach, ter razvila model, ki ji omogoča skladanje edinstvene glasbe.

Podobni primeri so tudi v literaturi. Kritiki danes težko oziroma sploh ne ločijo več med deli ljudi in tistimi, katerih avtorstvo se sedaj tudi uradno pripisuje umetni inteligenci. Z razvojem učenja umetne inteligence na način učenja nevronskih mrež ali t. i. »globokim učenjem« je omogočeno, da se univerzalni algoritem, ki ga programerji vnesejo v računalnik, ob pridobivanju vzorcev in primerov uči sam. Podobno kot delujejo naši možgani. Ta način omogoča, da se nevronske mreže naučijo iz podatkov slikati v slogu določenega slikarja ali obdobja oziroma celo poustvarjati in ustvarjati »same«.

S tem pa se znova postavlja vprašanje, kdaj je nekaj umetniško delo ter (v tem primeru) kje je meja med programiranjem in ustvarjanjem. Morda je še pomembnejše vprašanje, ali lahko v letu 2020 umetno inteligenco (že) imenujemo umetnik. Kljub, za človeka, nepredstavljivim količinam podatkov, ki jih lahko samoučeči se algoritmi obdelajo in uporabijo za slikanje, komponiranje,

pisanje, pri tem za zdaj še niso samoiniciativni, saj jih še vedno upravlja skupina programerjev in drugih sodelavcev. Učinkovito komponiranje melodij po kolikor toliko znanem vzorcu nas spomni na čase pred ustanavljanjem koncertnih dvoran, ko skladatelji še niso bili umetniški geniji, ki so potrebo po izražanju svojih subjektivnih zaznav našli v glasbi, temveč so kot obrtniki svoje stroke skladbe pisali po naročilu. Primerjava je seveda črno-bela, opozarja pa na spremembe oziroma razvoj v razumevanju umetnosti in umetnika.

Zametke sprememb, ki jih izziva vstop umetne inteligence na področje umetnosti, lahko spremljamo že od izuma fotoaparata, ki je med prvimi napravami, ki so »stopile med« umetnika in delo. Zdi se, da je umetna inteligenca še vedno del orodja umetnika in/ali programerja, ki upravlja z njo, kar pa ne pomeni, da svoje naloge ne opravlja dobro. Umetna inteligenca dokazuje, da je možno tudi brez subjektivnega izkustva bolečine in žalosti zložiti skladbo, ob kateri se človeku utrne solza in iskreno čustvuje, s čimer proces ustvarjanja, ali še bolje, izdelovanja (?) postavlja na obrtniško raven. Na neki način pozornost z umetnika, če izključimo fascinacijo sodobnega človeka nad dejstvom, da »naprava« piše pesmi, premešča na končni izdelek.

Ta izdelek je lahko prav tako dober kot človekov, kar dokazujejo številni primeri, nazadnje tudi želja sodelavcev projekta po dokončanju 10. Beethovnove simfonije. Tovrsten pristop je za številne konvencionalne klasične strokovnjake

zelo grob poseg v nedotakljivost umetnosti, ki je obsojen na propad. Očitki ne dajejo odgovora na vprašanje, zakaj bi bili človeški obrtniški prepisovalci, dokončevalci umetniških del, nujno uspešnejši od računalnika. V obeh primerih gre za zelo podoben način učenja (nadaljevanje vzorca glede na pravila in vhodne podatke), pri čemer lahko strojni algoritmi hkrati obdelujejo in delajo z veliko več (specifičnimi) podatki kot učenci, ki so to počeli pred stoletji. Ob tem se ne ukvarjamo z vprašanjem Beethovnovega genija, njegove umetniške genialnosti in možnega razvoja popolnoma novih glasbenih vzorcev in zvenov v zadnji simfoniji, ki bi jih bil zmožen le Beethoven, temveč s povsem obrtniškim vprašanjem nadaljevanja glasbenega vzorca, pri čemer navadno nad ustvarjalnostjo dokončevalca in njegovim ustvarjalnim procesom prevlada predvsem natančnost. Z vsemi vrlinami, s katerimi lahko programerji pohvalijo računalniške algoritme, tj. od usvajanja stilov, nabora in obdelovanja velike količine podatkov, pa se mi zdi, da bi se umetna inteligenca verjetno odlično odrezala tudi v vlogi asistentke oziroma asistenta pri gledališki uprizoritvi.

Viri

AIVA: https://www.aiva.ai/.

2019: Artificial intelligence puts final notes on Beethoven's '10th Symphony'. *The Japan Times*. Dostopno prek: https://www.japantimes.co.jp/culture/2019/12/13/entertainment-news/artificial-intelligence-puts-final-notes-beethovens-10th-symphony/.

Bojan Ploj, 2017: Umetna inteligenca: Nevronske mreže (3. del). *ResearchGate*. Dostopno prek: https://www.researchgate.net/publication/315897957_Umetna_inteligenca_-_Nevronske_mreze_3del.

Casey Quackenbush, 2018: A Painting Made by Artificial Intelligence Has Been Sold at Auction for $432,500. *Time*. Dostopno prek: https://time.com/5435683/artificial-intelligence-painting-christies/.

Neža Slosar, 2019: Umetnost in UI. *Seminarska naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Aleš Uršič, 2012: Evolucija nevronskih mrež. *Diplomsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za računalništvo in informatiko.

2020

SCIENTIFIC CABARET
AFTER MOTIFS OF Y. N. HARARI'S TEXTS

Coproduction: SNG Drama Ljubljana, Mestno gledališče ljubljansko, Cankarjev dom

Author of concept and director	IVICA BULJAN
Dramaturg	PETRA POGOREVC
Set designers	KARMEN KLUČAR and IVICA BULJAN
Costume designer	ANA SAVIĆ GECAN
Composer and corepetitor	MITJA VRHOVNIK SMREKAR
Choreographer	AHMED SOURA
Selection of video material	VANJA ČERNJUL
Language consultant and translation coordinator	MARTIN VRTAČNIK
Artistic consultant	ROBERT WALTL
Lighting designer	SONDA
Make-up designer	MIRELA BRKIĆ
Assistant to director	ŽIGA HREN
Assistants to dramaturg	NIKA KORENJAK and IVA ŠTEFANIJA SLOSAR
Assistant to costume designer	ANA JANC

In the performance we used the song *"Pomisli"* by Tomaž Pengov, adapted by Mitja Vrhovnik Smrekar. Song lyrics were taken from the poetry of Ocean Vuong, Warsan Shire, Ada Limón, Cynthia Cruz and Michel Houellebecq. They were selected by Ivica Buljan and Petra Pogorevc.

Stage manager Uroš Plestenjak (CD)
Rehersal coordinator Anja Pirnat (Drama)
Stage foreman Matt Matej Tratnik (CD)
Lighting master Grega Plantan (CD)
Sound designer Boštjan Repanšek (CD)
Multimedia designers Haris Atajić
Stage technicians Lenart Japelj, Rok Jenko and Luka Kolenko (CD)
Lighting master Luka Malovrh (CD)
Lighting technician Tomaž Paternost (CD)
Sound master Janko Urbanija (CD)
Sound technician Domen Novak (CD)
Multimedia designer Dejan Bjelajac (CD)
Property misstreses Anja Pirnat and Maruša Mali (Drama)
Hairstylists and make-up artists Mirela Brkić and Boštjan Kovač (Drama)
Wardrobe misstreses Darja Trobec – head, Mihaela Vrhovec, Sara Grižon, Dominika Rozina (Drama), Angelina Karimović and Urška Picelj (MGL)

Technical stage manager, technical director CD Karmen Klučar
Tecnical director SNG Drama Ljubljana Alain Frank
Tecnical director MGL Janez Koleša

Cast

IVA BABIĆ
MOJCA FUNKL
JURE HENIGMAN
NINA IVANIŠIN
NIKA KORENJAK as guest
BENJAMIN KRNETIĆ
MARKO MANDIĆ
ZVEZDANA MLAKAR
JETTE OSTAN VEJRUP
MATEJ PUC
TIMON ŠTURBEJ
MATEJ ZEMLJIČ
JURIJ ZRNEC

Musicians

VID DRAŠLER
JOŠT DRAŠLER
ANDRAŽ POLIČ

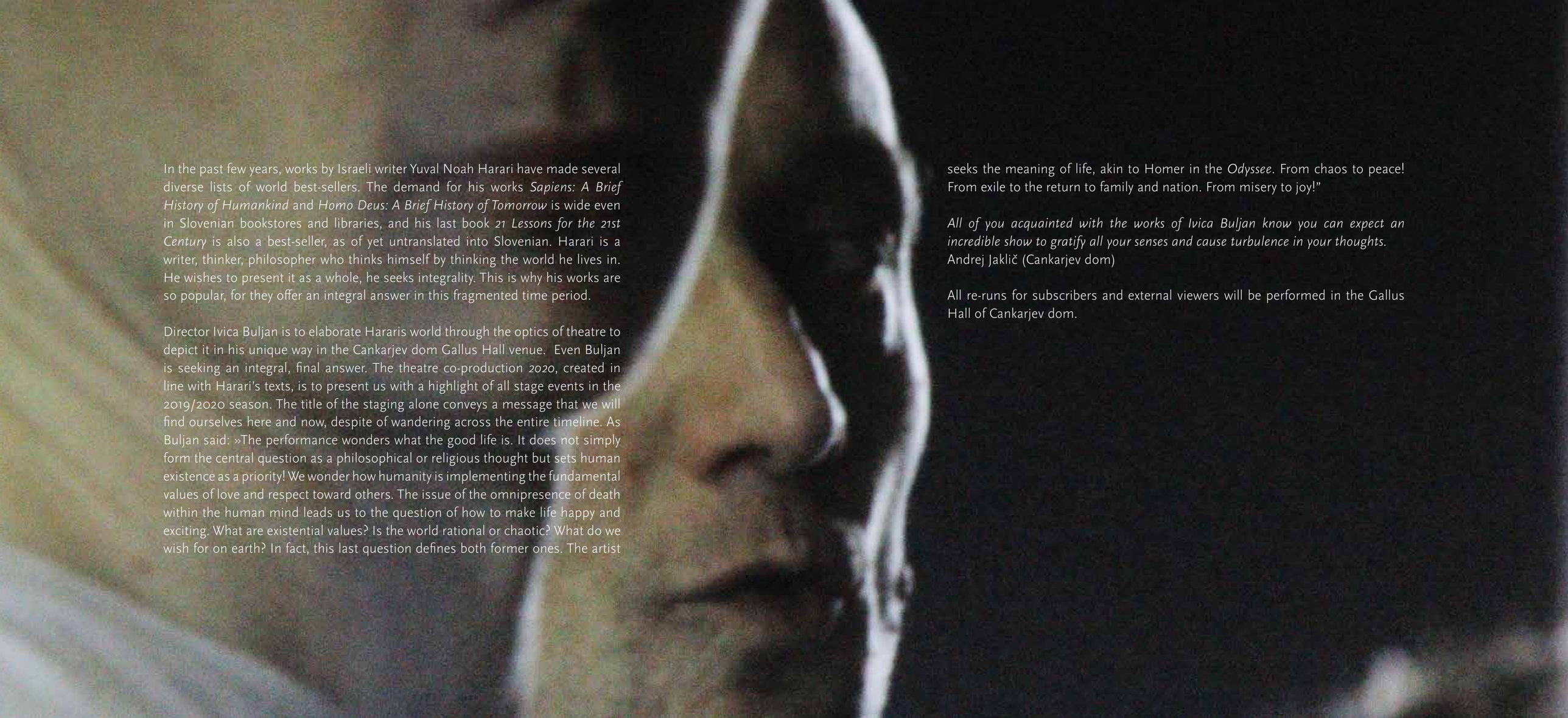

In the past few years, works by Israeli writer Yuval Noah Harari have made several diverse lists of world best-sellers. The demand for his works *Sapiens: A Brief History of Humankind* and *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow* is wide even in Slovenian bookstores and libraries, and his last book *21 Lessons for the 21st Century* is also a best-seller, as of yet untranslated into Slovenian. Harari is a writer, thinker, philosopher who thinks himself by thinking the world he lives in. He wishes to present it as a whole, he seeks integrality. This is why his works are so popular, for they offer an integral answer in this fragmented time period.

Director Ivica Buljan is to elaborate Hararis world through the optics of theatre to depict it in his unique way in the Cankarjev dom Gallus Hall venue. Even Buljan is seeking an integral, final answer. The theatre co-production *2020*, created in line with Harari's texts, is to present us with a highlight of all stage events in the 2019/2020 season. The title of the staging alone conveys a message that we will find ourselves here and now, despite of wandering across the entire timeline. As Buljan said: »The performance wonders what the good life is. It does not simply form the central question as a philosophical or religious thought but sets human existence as a priority! We wonder how humanity is implementing the fundamental values of love and respect toward others. The issue of the omnipresence of death within the human mind leads us to the question of how to make life happy and exciting. What are existential values? Is the world rational or chaotic? What do we wish for on earth? In fact, this last question defines both former ones. The artist seeks the meaning of life, akin to Homer in the *Odyssee*. From chaos to peace! From exile to the return to family and nation. From misery to joy!"

All of you acquainted with the works of Ivica Buljan know you can expect an incredible show to gratify all your senses and cause turbulence in your thoughts.
Andrej Jaklič (Cankarjev dom)

All re-runs for subscribers and external viewers will be performed in the Gallus Hall of Cankarjev dom.

Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča Drama Ljubljana, letnik XCIX, sezona 2019/2020, številka 9
Gledališki list Mestnega gledališča ljubljanskega, letnik LXX, sezona 2019/2020, številka 8

Izdajatelji Slovensko narodno gledališče Drama Ljubljana, Mestno gledališče ljubljansko in Cankarjev dom Ljubljana
Za izdajatelje Igor Samobor, Barbara Hieng Samobor in Uršula Cetinski
To številko je uredila Petra Pogorevc.
Fotografinja Toni Soprano
Lektor Martin Vrtačnik
Oblikovna zasnova Aljoša Bagola
Oblikovna izvedba Mojca Višner
Tisk Mat-Format, naklada 1600
Januar 2020
Izide ob vsaki premieri.

ISSN C500-0408
Ta številka stane 3 €.
V skladu s 13. točko 42. člena Zakona o davku na dodano vrednost davek ni obračunan.
© 2020 SNG Drama Ljubljana, Mestno gledališče ljubljansko, Cankarjev dom Ljubljana

cankarjev dom

Cankarjev dom
Prešernova cesta 10, 1000 Ljubljana, Slovenija
T +386(0)1 24 17 100 E info@cd–cc.si S www.cd–cc.si

Generalna direktorica
Uršula Cetinski

Direktorica poslovnega sektorja
Barbara Štukelj

Direktorica kongresno-komercialnega sektorja
mag. Breda Pečovnik

Direktorica tehničnega sektorja in tehnični vodja predstave *2020*
Karmen Klučar

Vodja gledališkega in sodobnoplesnega programa
Andrej Jaklič T +386(0)1 24 17 329 E andrej.jaklic@cd-cc.si

Vodja službe za trženje programa in odnose z javnostmi
Saša Globačnik T +386(0)1 24 17 127 E sasa.globacnik@cd-cc.si

Vodja promocijskih projektov (gledališče)
Hana Radovan T +386(0)1 24 17 172 E hana.radovan@cd-cc.si

Informacijsko središče in prodaja vstopnic CD (podhod Maxija)
T +386(0)1 24 17 299 F +386(0)1 24 17 322 E vstopnice@cd-cc.si
Ob delavnikih odprto od 11. do 13. in od 15. do 20. ure,
ob sobotah od 11. do 13. ter uro pred prireditvami.

Javni zavod Cankarjev dom, kulturni in kongresni center, Ljubljana
Ustanoviteljica Vlada Republike Slovenije
Program sofinancira Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

MGL

Mestno gledališče ljubljansko
Čopova 14, 1000 Ljubljana, Slovenija
T +386 (0)1 4258 222 E info@mgl.si S www.mgl.si

Direktorica in umetniški vodja
Barbara Hieng Samobor

Direktoričina pomočnica – poslovni vodja
Petra Bizjak

Direktoričin pomočnik za tehnične zadeve
Janez Koleša

Poslovna sekretarka
Helena Štrukelj T +386(0)1 4257 148 E helena.strukelj@mgl.si

Vodja službe za odnose z javnostmi in trženja
Simona Belle T +386(0)1 4255 000 E simona.belle@mgl.si

Koordinatorka trženja
Katarina Koprivnikar T +386(0)1 4258 222 E marketing@mgl.si

Koordinatorka in planerka programa
Branka Lepšina T +386(0)1 2514 167 E branka.lepsina@mgl.si

Koordinatorka obiska, vodja vpisa abonmajev
Petra Setničar T +386(0)1 4258 222, +386(0)1 2510 852
E petra.setnicar@mgl.si

Javni zavod Mestno gledališče ljubljansko
Ustanoviteljica Mestna občina Ljubljana
Program sofinancirata Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in MOL

DRAMA

Slovensko narodno gledališče Drama Ljubljana
Erjavčeva 1, 1000 Ljubljana, Slovenija
T +386(0)1 252 14 62 E info@drama.si S www.drama.si

Ravnatelj
Igor Samobor

Pomočnica ravnatelja
Ana Rokvič Pinterič

Tehnični vodja
Alain Frank

Tajnica ravnatelja
Teja Zupan T +386(0)1 252 14 79 E teja.zupan@drama.si

Vodja službe za odnose z javnostmi in mednarodno sodelovanje
Jernej Pristov T +386(0)1 252 14 61 E jernej.pristov@drama.si

Vodja trženja in oglaševanja
Milana Simonič T +386(0)1 252 14 62 E milana.simonic@drama.si

Organizatorka programa in prodaje predstav
Špela Zorn T +386(0)1 252 14 93 E spela.zorn@drama.si

Vodja vpisa abonmaja
Ema Peruš T +386(0)1 426 43 05 E abonma@drama.si

Gledališka pedagoginja
Špela Sinigoj T +386(0)1 252 14 62 E spela.sinigoj@drama.si

Javni zavod Slovensko narodno gledališče Drama Ljubljana
Ustanoviteljica Vlada Republike Slovenije
Program sofinancira Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije